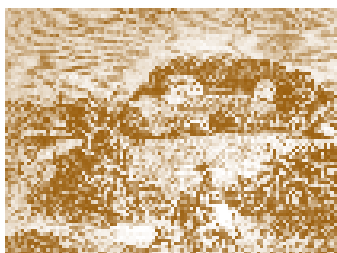

Пагранічча – нашая Еўропа 114**Пераламліванне стэрэатыпаў,
будаванне сувязей** 118**Работы вылучаныя ў конкурсе
“Пакажу Табе маю невялікую Айчыну”**

- Моніка Гаеўская 121
- Руслан Данцоў 123
- Жылвінас Акеліс 124

**Вызначнікі культурнай тоеснасці
тэрыторыяў Еўрарэгіёну Нёман**

- Праф. Юзэф Марошэк 126

Багуслаў Радзівіл – міфы і рэальнасць

- Марыя Лаўрыновіч 131

Нёман - рака народаў

- Ян Каваль 132

Падляшскія духі і прывіды

- Войцех Каранкевіч 136

Кухня Крэсаў

- Андрэй Федарук 138

ДАРАГІЯ ЧЫТАЧЫ

Адаем у Вашыя рукі апошні нумар нашага выдавецтва. І адначасова канчаем дзеянні запланаваныя ў рамках праекту “Трансгранічны цэнтр адукацыі і грамадскай інфармацыі ў Беластоку». Лічым, што падчас іх рэалізацыі мы заахвоцілі Вас да глыбейшага зацікаўлення тэматыкай інтэграцыі і міжкультурнага супрацоўніцтва, асабліва ў трансгранічным паняцці.

Год 2008 быў аб’яўлены Еўрапейскай Камісіяй годам Міжкультурнага дыялогу. Калі ў 2005 годзе мы пачыналі наш праект, мы не меркавалі, што так добра ён упішацца ў дзеянні ў еўрапейскай ступені! Рашэнне Камісіі пацвярджае, якім важным з’яўляецца зразуменне іншых народаў, рэлігіяў і культур. Асабліва, калі гэтыя народы жывуць каля сябе, а ў працэсе еўрапейскай інтэграцыі і ліквідацыі межаў, яны становяцца непасрэднымі суседзямі. Маем надзею, што паказанне разнароднасці нашай часткі Еўропы ў перспектыве гістарычнай, дазволіло Вам зразумець багацце гэтага рэгіёну, а таксама заўважыць яго агромныя магчымасці.

Дзякуем за супольнае падарожжа па культурнай спадчыне.

*Старшыня Таварыства
Amicus Пётр Сабалеўскі*

Рэдакцыйная рада:

Паўліна Вольфрам, Яраслаў Марэк
Хадыніцкі, Адам Казлоўскі, Пётр Сабалеўскі

Выдаўца:

Аб’яднанне „Таварыства Amicus”
15-427 Беласток
вул. Ліпова 14
тэл./факс: 0048 85 653 77 53
www.towarzystwoamicus.pl
e-mail: eurobialystok@bia.pl
Выдавецкі Дом „Бэнковскі”
15-281 Беласток, вул. Легіёнова 28
тэл.: 0048/85 745 52 45
факс: 0048/85 674 30 22

Каб зразумець нашу адасобленасць і нашу "супольнасць",
якія складаюцца на нашую выключнасць...

Пагранічча – нашая Еўропа

Трансгранічны цэнтр адукацыі і грамадскай інфармацыі ў Беластоку (ТЦАіПІ) гэта названне праекту, які аб'яднанне "Таварыства Амікус" з сядзібай у Беластоку рэалізуе ад снежня 2005г. Аб'яднанне гэта пазаўрадавая арганізацыя, якая ад многіх гадоў вядзе шырока задуманую інфармацыйную і дарадчую дзейнасць у рамках Падляшскага цэнтра еўрапейскай інфармацыі, Інфармацыйнага пункту Europe Direct і Пункту Еўродеск. У рамках сваёй дзейнасці Аб'яднанне вядзе падрыхтоўкі, сустрэчы і канферэнцыі, прысвечаныя ўсякім аспектам членства Польшчы ў Еўрасаюзе, з удзікам інфармацыяў на тэму рэгіянальнай палітыкі і дапаможніцкіх фондаў.

У кругу адрасатаў рэалізаваных намі праектаў знаходзяцца між іншымі беспрацоўныя,

кагорым мы аблегчаем распацацце гаспадарчай дзейнасці, настаўнікі, асобы закранутыя праблемамі насілля ў сям'і і інваліды. Аб'яднанне вядзе таксама адукацыйныя дзеянні наднацыянальнага характару.

Праект Трансгранічны цэнтр адукацыі і грамадскай інфармацыі ў Беластоку дафінансуюваецца Еўрапескім фондам

рэгіянальнага развіцця ў рамках рэалізацыі Праграмы Суседства Літва -Польшча – Калінінградская вобласць Расейскай Федэрацыі INTERREG III A/TACIS 2004-2006, які падтрымлівае трансгранічнае супрацоўніцтва. Праект гэты з'яўляецца гтз. "праектам мяккім (не інфраструктурным). Яго галоўнай мэтай з'яўляецца бліжэйшае пазнанне культуры, традыцыяў і людзей Пагранічча названых дзяржаў, на якім перакрываюцца ўплывы розных нацыянальнасцей і веравызнанняў.

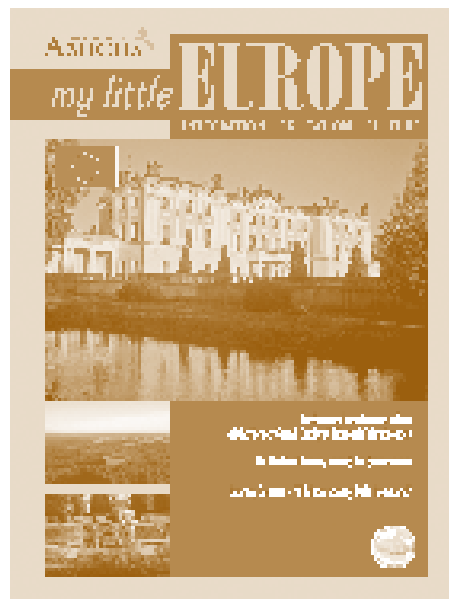
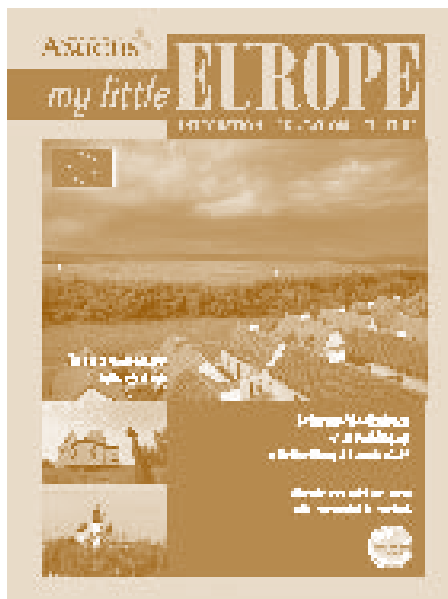
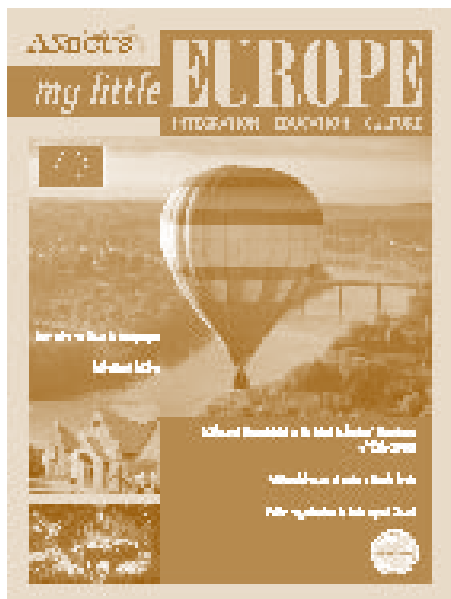
На працягу двух гадоў вядзення праекту, аб'яднанне "Таварыства Амікус" вяло многа дзеянняў падпарадкаваных гэтай мэце.

Между Польшчай, Літвой і Рассіяй

Паўстало ТЦАіПІ – каардынацыйны цэнтр праекту, які вёл адначасова інфармацыйныя і прамацыйныя дзеянні ў справе пазнання і інтэграцыі грамадства Пагранічча. Інфармацыі распаўсюджвання былі перад усім з дапамогай інтэрнэт-старонкі (www.informacjaeuropa.pl), на якой у 5 моўных варыянтах (польская, літоўская, англійская, расійская і беларуская мовы) – знайсці можна інфармацыі, якія датычаць рэалізацыі праекту, выдавецтвы аб'яднання ў электроннай версіі, а таксама веденую ТЦАіПІ базу даных пазаўрадавых арганізацыяў Польшчы, Літвы і Калінінградскай вобласці, дзей-

Удзельнікі Міжнароднага Летніка для моладзі (VIII 2007 г.) - моладзь з Польшчы, Літвы і Калінінграда

Публікацыі „My Little Europe”

нічаючых у карысць нацыянальных меншасцяў, захавання культурных дасягненняў і традыцыяў Пагранічча.

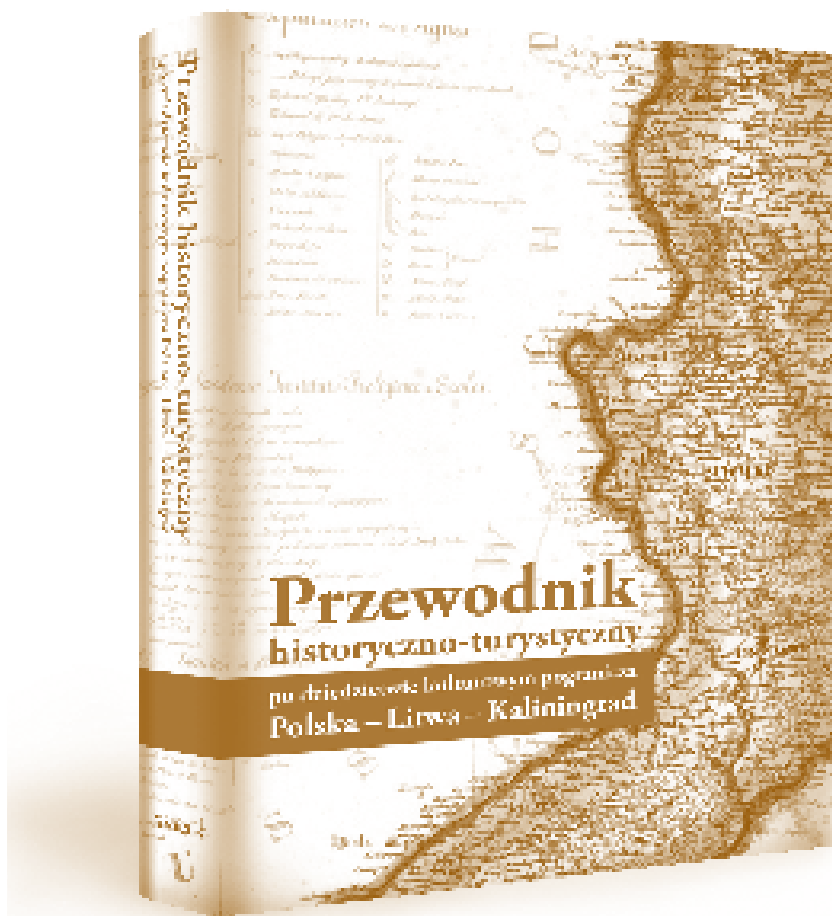
Аднак гэтае вялікае, рэалізаванае ўжо два гады прадпрыемства, не існавала б, без супрацоўніцтва з нашымі партнёрамі па польскаму, літоўскаму і расійскаму баку. У Польшчы нашыя працы сутнасна і арганізацыйна падтрымлівала Беларускае таварыства, а таксама Таварыства сяброў бакалажэўскай зямлі. З літоўскага боку мы садруднічалі з Фондам Таямніцы мінулага (Rémimo fondas „Būtovės slėpiniai”) з Вільнюса і гмінай Людвінавас. Нашымі партнёрамі з расійскага боку была газета “Голас з-па-над Прэгоды” (газета польскай эміграцыі ў Калінінградзе) і Абласны дом настаўніка ў Калінінградзе.

Спадчына Вялікага княства Літоўскага

Адным з асноўных этапаў праекту было выданне публікацыі „My Little Europe”. У сямі

выданнях пяцімоўнага выдання мы апублікавалі шэраг артыкулаў закранаючых тэматыку су-

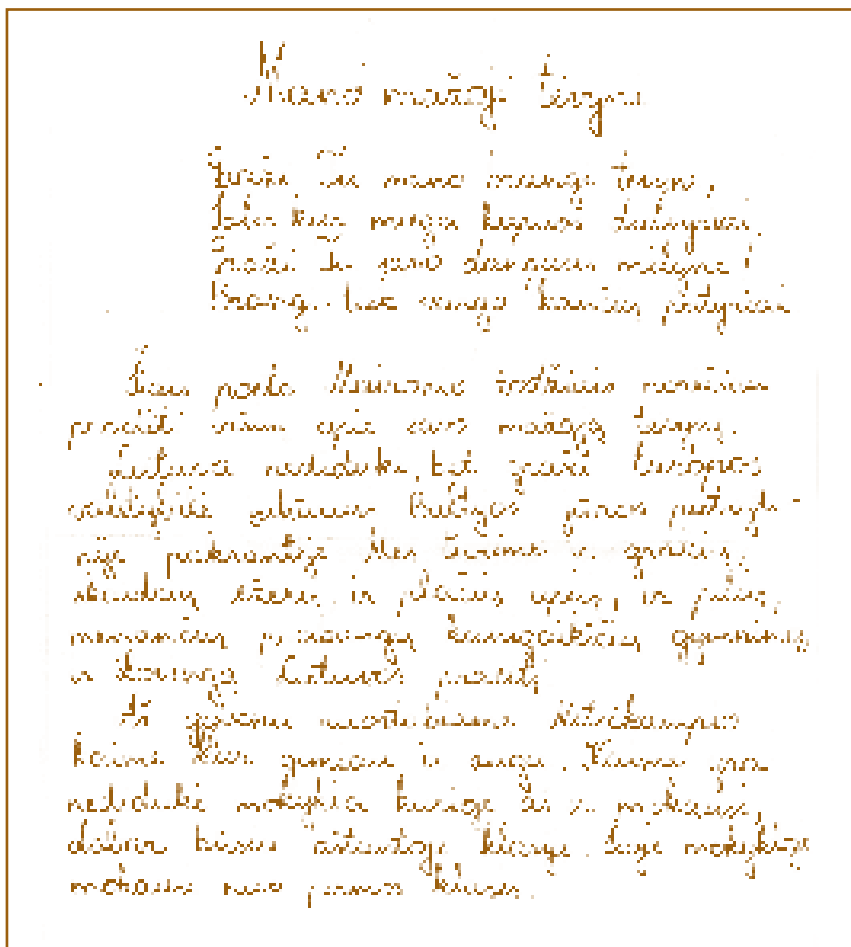
польных гістарычных каранёў, кулінарных звычаяў і красы прыроды Пагранічча Польшчы, Літ-

Гістарычна-турыстычны даведнік па культурнай спадчыне памежжа Польшча - Літва - Калінінград - апублікаваны ў рамках праекта ТЦАіГ.

вы і Расіі. Мы расказалі таксама аб цікавых месцах, якія трэба абавязкова пабачыць і людзях, з якімі трэба пазнаёміцца. Усё дзеля таго, каб пазнаць і зразумець нашу адасобленасць, і нашу "супольнасць", якія складаюцца на нашу выключнасць.

Гэтая мэта служыла таксама членам даследчай групы зложанай з: сацыёлагаў, гісторыкаў, журналістаў і іншых экспертаў, якія працавалі над выданнем гістарычна-турыстычнага даведніка па аб'ектам культурнай спадчыны былога Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ). Менавіта таму традыцыя ВКЛ была "духам" гэтага праекту. У гэтай дзяржаўнай структуры, мазаіцы нацыянальных культур і рэлігій можам дашукацца папярэдніка сённяшніх ідэяў супольных структураў Еўрасаюза. Значным прадуктам праекту з'яўляецца фільм "Пагранічча". Знімалі яго ў трох дзяржавах: Польшчы, Літве і Калінінградскай вобласці. Ідэяй фільму было паказанне турыстычных вартасцяў пагранічча, а таксама супольнай культурнай спадчыны прэзэнтаванай тэрыторыі. Апрача турыстычных

Работа Ю. Біскітэ прысланая на літаратурны конкурс "Пакажу Табе маю невялікую Айчыну"

даведак у фільме паявіліся практычныя ўказанні для людзей наведваючых прэзэнтаваныя краіны: інфармацыі аб рэстаранах і гасцініцах а таксама выказванні

жыхароў, заахвочваючы патэнцыйных турыстаў наведаць гэтыя цудоўныя месцы.

Малыя айчыны, вялікія эмоцыі

Сёння, у канцы рэалізацыі праекту, мы перакананыя, што першапачатковыя канцэпцыі – уключэння ў дзейнасць маладога пакалення – было не толькі канцэпцыяй абгрунтаванай, але стала проста самай вялікай вартасцю і самым трывалым эфектам нашага праекту. Вартасць гэтую цяжка змерыць паказчыкамі прадукту або выніку. Аднак мы перакананыя, што сувязі ўтвораныя паміж дзяцьмі польскімі, літоўскімі і рускімі ў часе

Удзельнікі міжнароднага летніка для моладзі на Святкаванні Культурных Дасягненняў у Бакалажэве - 12 VIII 2007

рэалізацыі праекту, з'яўляюцца самой ўдалай і найбольш трывалай формай пераламання падзеяў, розніц і стэрэатыпаў.

Мы зацікавілі дзяцей з трох краін тэмай айчыны. Мы сарганізавалі літаратурны конкурс “Пакажу Табе маю невялікую Айчыну”. У прысланых эсе глалазі дзяцей нам маляваліся – размешчаныя па тром бакам мяжы, падобныя да сябе – невялікія айчыны. Гэтыя невялікія айчыны гэта нашыя самыя важныя вартасці. Нягледзячы на моўныя, культурныя або рэлігійныя розніцы блізкія нашым сэрцам, звяртаючыся да нашых дзіцячых успамінаў. Прысланыя працы краналі за сэрца і былі поўныя эмоцый. Паказалі, што мы цэнім такія вартасці як: дом, сям’я, айчына.

Лаўрэаты конкурсу – трыццаць дзяцей з трох краін – правялі супольна два тыдні ў міжнародным летніку ў Алецку. Гэтыя два тыдні, гэта час не толькі супольнага гуляння, іграў і карыстання з чароўнасцяў возера Алецко Дужэ, але таксама гэта час пазнання сваіх суседзяў дзякуючы культурным, моўным заняткам і супольным экскурсіям ў важныя гістарычныя і турыстычныя месцы.

Пабывалі мы ў свяцілішчы Сьвятая Ліпка і Студзенічна. Наведалі сінагогу ў Тыкаціне і мячэць у Крушынях, а таксама праваслаўны манастыр у Супраслі. Бачылі Воўчы Шанец – кватэру Гітлера ў Герложы, захапляліся манастыром на возере Вігры і цудоўнымі месцамі ў Смольніках.

Засталіся ў нашай памяці не толькі ўспаміны супольных вогнішчаў, гулянняў і экскурсіям, не

Сустрэча журналістаў з Польшчы, Літвы і Калінінграда - Беласток, XI 2007, арганізаваная ў рамках праекта ТЦАІГ.

толькі здымкі, засталіся таксама сяброўства і сімпаты, якія не маюць межаў. Падтвердзілі гэтае “сустрэчы пасля летніка”. Упершыню дзеці з Польшчы і Літвы спаткаліся ў гміне Людвінаваў ужо ў канцы жніўня. Наступнае спатканне адбудзецца 23 лістапада. Па запрашэнню гміны Людвінаваў Літву наведалі дзеці са школы ў Бакалажэве. Запланіравалі артыстычную праграму, супольную вячэру і дыскатэку.

Народныя гулянні, сустрэчы – кантакты.

Важным элементам нашага праекту быў таксама міжнародны Фэст культурнай спадчыны, які быў праведзены ў Бакалажэве 12 жніўня 2007 года. Выступілі ў ім танцавальна-вакальныя калектывы з Калінінграда, Літвы і Польшчы. Мясцовыя жыхары, турысты і госці з заграіцы да познай начы гулялі пры гуках народнай і лёгкай музыкі, захап-

ляліся гастролямі, прымалі ўдзел у многіх конкурсах. У час фестывалю можна было паспрабаваць традыцыйныя, рэгрэгіянальныя стравы, прыгатаваныя мясцовымі аб’яднаннямі, а таксама купіць ручныя вырабы прэзентаваныя народнымі майстрамі з трох краін.

Мы сарганізавалі таксама ў трох суседскіх краінах сустрэчы, у якіх прынялі ўдзел многія самаўрадавыя і пазаўрадавыя арганізацыі. Сустрэчы гэтыя служылі абмену вопытам а таксама прэзентацыям добрых практык у рэалізацыі еўрасаюзных праектаў у карысць захавання культурнай спадчыны нацыянальных культур і традыцыям Пагранічча. Найбольш важнымі эфектамі гэтых сустрэч – у якіх прыняло ўдзел каля 60 асоб з трох краін – было завязанне адносінаў паміж людзьмі і арганізацыямі. Кантактаў – якія калісьці прычыняцца да многіх ініцыятываў і супольных мерапрыемстваў у карысць развіцця Пагранічча.

Вынік даследванняў пункту погляду моладзі - удзельнікаў міжнароднага моўнага летніка

Пераламліванне стэрэатыпаў, будаванне сувязей

Тры месяца пасля заканчэння міжнароднага моўнага летніка ў Алецку, арганізаванага ў рамках праекта 'Трансгранічны Цэнтр Адукацыі і Грамадзянскай Інфармацыі ў Беластоку', мы спыталі ўдзельнікаў што і чаму ім спадабалася ў летніку, ці хацелі бы яны паўтарыць гэтую справу і што сёння засталася ад летнікавых сімпатый і сяброўства...

Канцэпцыя даследванняў

Галоўны націск даследвання быў на ацэнцы 'Міжнароднага моўнага летніка' як адной з частак праекта, які павінен уздзеінічаць на пункт погляду ўдзельнікаў гэтых уздзеянняў. Напрамак гэтага ўплыва вызначаюць мэты праекта і ён звязан з актывізацыяй і міжкультурнай і пазнавальнай адукацыяй нацыянальнасцей якія жывуць на тэрыторыі польска-літоўска-расейскага памежжа. Падчас працэсу ацэнкі запланавалі даследванне погляду адной з катэгорый удзельнікаў праекта - моладзі з прыгранічных абшараў Польшчы, Літвы і Расеі, якая прымала ўдзел у летніку.

Моладзь гэта асабліва важны ўдзельнік і суб'ект уздзеянняў накіраваных на будаванне сувязей і пераламліванне бар'ераў сярод грамадстваў, якія жывуць у прыгранічных абшарах. Гэта маладыя людзі будуць будаваць узаемныя зносіны паміж народамі, перадаваючы сваі погляды

Міжнародны летнік для моладзі - Алецка VIII 2007

равеснікам, старэйшым людзям а таксама, у будучыні, чарговым пакаленням.

Адначасова моладзь адкрыта на новыя навіны, яе погляды фарміруюцца аадносна лёгка і звычайна яна не мае моцна ўмацаваных стэрэатыпаў, таксама тых, якія датычаць розных нацыянальнасцей.

Нагодай для правядзення даследванняў пункту погляду моладзі была сустрэча удзельнікаў "Міжнароднага моўнага летніка" арганізаваная 23 лістапада 2007 г. мэрам гміны Людвінава, прыгранічнага літоўскага мястэчка. З яго ваколіц паходзіла 10 удзельнікаў летніка.

У сустрэчы прыняла ўдзел моладзь (разам з апекунамі) з Польшчы і Літвы.

Па арганізацыйным прычынам на сустрэчы не прысутнічала моладзь з Расеі, у сувязі з чым яны не прынялі ўдзел у даследванні. У цэлым 16 чалавек з 21 або тры чэтверці польскай і літоўскай моладзі ўдзельнічалі ў даследванні.

Каб ацаніць уплыў праекта на моладзь выбралі метады з выкарыстаннем стандартнай анкеты. Гэты метады дазволіў хутка зарэгістраваць пункт погляду ўдзельнікаў летніка падчас некалькі гадзіннай сустрэчы моладзі ў Людвінава. Анкета была перакладзена на ангельскую мову і літоўскую моладзь атрымала такія анкетны. Атрыманыя адказы былі перакладзены на польскую мову і запісаны ў анкету.

Гэта быў добра праведзены час

Усе ўдзельнікі даследвання рашуча адказалі б што хацелі бы прыняць удзел у летніку яшчэ раз. Найвялікшая колькасць рэспандэнтаў, амаль 90%, на пытанне “Чаму бы вы паехалі зноў у летнік?” адказалі “спадабалася”. Каля 40% анкетаваных назвалі магчымасць сустрэчы новых людзей і сувязі з асобамі з іншых краін. А амаль адна трэць назвала мерапрыемствы якія праводзілі ў летніку. Адна пятая ўдзельнікаў радкрэсліла магчымасць паглыблення ведання ангельскай мовы.

Сярод багатай прапановы заняткаў прыгатаваных арганізатарамі, найвялікшую папулярнасць мелі вогнішчы і спартыўныя гульні – 50% ўдзельнікаў выказалі такую думку. Заняткі ангельскай мовы і дыскатэкі атрымалі амаль 40% галасоў. Трохі менш, каля адной трэці галасоў, назвалі экскурсіі і святкаванне, якое адбылося ў канцы летніка, здарэннямі, якія ім найбольш спадабаліся. Кожная чацвёртая асоба запамніла знаходжанне на пляжы як адну з найцікаўшых падзей у Мазурскім Дворку.

Каля 70% удзельнікаў даследвання як найбольш прыемны ўспамін назвалі мерапрыемствы прыгатаваныя арганізатарамі. Гэта гульні і конкурсы, паказ моды “хрышчэнне” ўдзельнікаў летніка, святкаванне, дыскатэкі, экскурсіі і вогнішчы (асабліва пад канец летніка). Больш чым 40% удзельнікаў асабліва прыемна ўспамінаюць новых сяброў (асабліва з-за мяжы) і сумесныя размовы, а 12% хваляць “добра праведзены час”. Адзіночныя

адказы на пытанне аб наймілейшым успаміне з летніка (якія складаюць адну пятую ўсіх адказаў) датычылі: месца знаходжання, возера, заняткаў ангельскай мовы, начэй з падаючымі зоркамі і начных вандровак каб зрабіць жарт. Амаль 40%, на пытанне што ім не спадабалася ў летніку, адказалі, што не было нічога такога. Удзельнікі толькі падкрэслілі, што заняткі па міжкультурнай адукацыі вымагалі найбольш працы і інтэлектуальнага высілку, а мелі найменш элементаў гульні.

Вільчы Шанец і помнікі сакральнай архітэктуры

У анкеце было пытанне аб тым, што найбольш зацікавіла ўдзельнікаў падчас знаходжання ў летніку. На першым месцы (каля адной трэці галасоў) апынуліся рознага тыпу мерапрыемствы, якія прыгатавалі арганізатары: гульні і забавы, дыскатэкі, урачыстасць “хрышчэння”, вогніш-

ча і святкаванне. Адна чацвёртая назвала экскурсіі і кантакты з літоўцамі (у выпадку моладзі з Польшчы) або палякамі (калі адказвалі маладыя літоўцы). Амаль кожны пяты, як найбольш цікавае ў летніку, выбраў заняткі ангельскай мовы, а 12% моладзі назвалі кантакт з культурай іншага края. Адзіночныя адказы, запісаныя у катэгорыю “іншыя” (30% адказаў), датычылі зацікаўленасці моладзі “новымі навінамі аб рэгіёне”, “назіраннем падаючых зорак”, “бункерамі ў Герложы”, “літоўскай сістэмай адукацыі”. Адна маладая асоба сказала: “усё мяне цікавіла”.

Сярод найцікаўшых навін на тэму рэгіёна, якія захаваліся ў памяці ўдзельнікаў летніка, дамінавалі ўспаміны аб бункерах ў Герложы і знаходжанні Гітлера ў Вільчым Шаньцу – амаль 2/3 рэспандэнтаў указалі на гэтую рэч з часоў вайны. Наступнай найбольш цікавай навінай была інфармацыя аб помніках архітэктуры, асабліва сакральнай (18,7%), аб мусульманскай меншасці на Падляшшы і тыя, якія

Удзельнікі міжнароднага летніка для моладзі ў Супраслі (падл.ваев.) - VIII 2007

датычлі наведаных гарадоў (12,5%).

Сярод ўдзельнікаў даследавання ўсеагульным з'яўляецца кантакт з равеснікамі з суседніх краін. Толькі 18% рэспандэнтаў не падтрымліваюць знаёмствы, завязаныя ў летніку. Астатнія выкарыстоўваюць Інтэрнэт (і-мэйл або інтэрнэт-камунікатары – больш чым палова галасоў) і тэлефон (у галоўным – беручы пад увагу затраты – высылаючы смс).

Заклучэнне? Формула спраўдзілася!

Летнік з усёй упэўненасцю з пункту погляду ўдзельнікаў удаўся. Аб гэтым сведчаць рашучыя дэкларацыі ўсіх маладых людзей прыняць яшчэ раз удзел у падобным мерапрыемстве.

З пункту погляду рэалізацыі мэтай праекта, гэта вельмі важна: прывабная форма перадачы сутнасці, звязанай з міжкультурнай і гістарычнай адукацыяй, а таксама пераламванне бар'ераў і збліжэнне паміж членамі розных нацыянальнасцей і грамадзянска-актывізацыя ў летніку, умацняюць пераказ праекта і аблягчаюць яго асваенне.

Падчас летніка, моладзь - з належаючай ёй свабодай - знаёмілася і сябрала. Што важна - працягвала пасля заканчэння мерапрыемства. Мы ведаем, што каля 90 працэнтаў маладых асоб з Літвы і Польшчы падтрымліваюць кантакты з дапамогай Інтэрнэта і смс.

Сярод найбольш прыемных успамінаў знайшлося пазнанне новых знаёмых і размова з імі. Трэба звярнуць увагу, што асабліва моцныя сувязі былі наладжаны паміж літоўцамі і палякамі.

Кантакт з маладымі расіянамі, як паказала даследаванне, ускладняў яныкавы бар'ер - польская і літоўская моладзь размаўляла на англійскай мове, а расіяне размаўлялі практычна толькі на сваёй нацыянальнай мове.

Удзельнікі летніка ацэнілі магчымасць кантакта з равеснікамі. І на рэалізацыю мэтай звязаных з узаемным пазнаннем нацыянальных культур удзельнікамі летніка, не мелі значнага ўплыву крытычныя думкі аб занятках па міжкультурнай адукацыі. Веды моладзі аб складанай гісторыі паўночна-ус-

ходняй Польшчы, дзе на працягу стагоддзяў было шмат кантактаў і перамешвання розных народаў і культур, несумненна ўзбагаціліся новай інфармацыяй.

У час летніка моладзь брала удзел у экскурсіях і мела нагоду пазнаць Падляшша, Сувальшчызну і Мазуры. У памяці ўдзельнікаў засталіся ўспаміны аб наведванні будынкаў у Герложы - месца знаходжання Гітлера, а таксама шматлікіх архітэктанічных помнікаў і навіны аб мусульманскай меншасці якая жыла на Падляшшы і наведванні мячэці каля Беластока.

Сустрэча "пасля летніка" - Людвінава, Літва (23 XI 2007 г.)

А было так...

23 лістапада 2007 г. на запрашэнне Ірэны Лундскіене, мэра Людвінава, мы прыехалі ў Літву, на сустрэчу арганізаваную для моладзі з Польшчы і Літвы, якая ўдзельнічала ў міжнародным летніку ў Алецку. Радасць моладзі была вялікай, хаця пасля заканчэння летніка яны падтрымлівалі кантакт праз e-mail і sms, але гэта не замяніць сустрэчы ўжывую. Нас пачаставалі цудоўным абедам, пазней мы агледзелі выступленне танцавальных калектываў з школаў гміны Людвінава. А было на што паглядзець – ад народных таварыскіх танцаў да танцаў сучасных. Ад наймалодшыш вучняў да тых, што канчалі школу.

Пасля паказа моладзь была на дыскатэцы, а з гэтым часе госці і прадстаўнікі Аб'яднання Амікус задумваліся аб магчымасці далейшага супрацоўніцтва падчас рэалізацыі праектаў з мэтай інтэграцыі і пазнання маладых жыхароў Еўрапейскага Саюза.

Сустрэча скончылася вельмі позна, а моладзі і так было цяжка расставіцца.

Праца вылучаная ў конкурсе “Пакажу Табе маю невялікую Айчыну”
- Моніка Гаемская, Садловіна, падляскае ваяводства, Польшча

Садловіна учора і сёння

Маёй малой айчынай з’яўляецца Садловіна. Гэта малая вёска на Сувальшчыне. Няма тут ніякіх цікавых помнікаў, месцаў, якія пералічваюць ў розных даведніках, рэстаўрацыяў, бараў, дыскатэкаў, гіпермаркетаў. Нягледзячы на гэта варта прыехаць сюды на канікулы, адпачынак або хаця б уік-энд. Зеляніна навакол, маляўнічыя возеры, свежае паветра, лясы, луга, паля, дрэвы, сады, гэта ўсё прычыняецца да того, што хочацца жыць.

Садловіна учора і сёння...

Назва вёскі паходзіць ад рода Шаблоўскіх, якія пражывалі ў двары на тэрыторыі сваёй маёмасці. Двор знаходзіўся злева ад дарогі з Бакалажэва (у цяперашнім садзе спадарства Петрэвічаў з Новай Вці). Гаспадарчыя пабудовы знаходзіліся на другім баку дарогі. Чатырохкватэрныя дамы – памяшканні для людзей, якія працавалі ў маёмасці (знаходзіліся яны ў цяперашняй святліцы). У вялікіх двухпавярховых дамах пражывалі сем’і: Горло, Іванув?, Хмялеўскіх, Віяс, Гізевіч і Пшэкоп. Знаходзілася тут таксама школа, малочны камбінат, няздзейснены сельскі кружок, а дамоў было на многа больш чым цяпер.

Школа

Школу в Садловіне пабудаваў спадар Сікора – дзядуля спадарыні Буйноўскай, але гаварыла-

Садловіна (выгляд ад дарогі)

ся «школа Возніцкіх». Яна знаходзілася паміж цяперашняй гаспадаркай спадарства Станкевічаў і Домеляў. Гэта быў вялікі будынак з двума камінамі, змяшчаючы 7 класаў. Навучалі ў парадку: спадарства Бурба, Ноцунь, І.Нідергоусе, З.Янковская, Р.Товгін, С.? Гурскі, Соцік, а перад ліквідацыяй - Барбара Сьвіонтковская.

Праз некаторы час пасля вайны школу з Садловіна пераняслі ў Гэмбалувку, а потым у Карасева.

Малочны камбінат

Назва назвай, а рэчаіснасць рэчаіснасцю.

Сапраўды гэта было месца, у якім прымалі малако, цэнтрыфугай аддзялялі малако ад смятаны, якую потым вазілі ў Бакалажэва, а далей ў Алецка. Адцэджанае малако вярталася зноў да сялян. У малочным камбінаце працавалі людзі з вёскі, але не толькі. Малочны камбінат скончыў па-

добным чынам як і школа – сёння няма пасля яго слядоў.

Сельскагаспадарчы кружок

Сапраўдны сельскагаспадарчы кружок дзейнічаў у Новай Вці, а ў Садловіне гаварылі аб пабудове сельскагаспадарчай школы. Аднак гэты кружок не дзейнічаў доўга. Раздзялілі яго паміж трох гаспадароў.

1939-1945

Пасля выбуху II Сусветнай вайны немец Конечко пераняў цэлую маёмасць у вёсцы. Нямецкія войскі палілі прыгранічныя вёскі, а калі ім удалося схапіць уцякаючых людзей вывазілі іх у Германію. Некаторыя скрываліся, не хацелі апускаць сямейныя дамы.

Спадарыя Бродоўская вынесла трое дзяцей (наймалодшаму было 7 месяцаў) у кусты, хацела вярнуцца па калыску...схапілі яе нямецкія жандары. Не ведалі яны польскай мовы, а яна нямецкай. Яна вырвалася да дзяцей, якія засталіся з бабуляй, а немцы не змаглі ёй вытлумачыць куды і навошта яе забіраюць, а тым больш, што выпусцяць яе цэлай і здаровай.

Застрэлілі яе. Бацька не вярнуўся з некалькі дзённай мабілізацыі. Трое дзяцей-сірат засталася толькі з бабуляй.

У вёсцы было толькі адно радыё - уласнасць спадарства Стжалкоўскіх, даваенных уладальнікаў

маёмасці ў Садловіне. Часта жыхары вёскі сустракаліся там, каб паслухаць паведамленняў па радыё. Папулярнай была песня:

*«Немец падпільноўвае
нас зімою летам,
зімою летам*

А нам на гэта пляваць!»

Некалькі дзён пазней немцы занялі гэту радыёхвалю. Каля 17 верасня рускія напалі на Польшчу. Рускія войскі прыбылі таксама ў Садловіна, аднак не былі тут доўга. Ад 1939 года да 1944 года панавалі тут немцы. Калі наступілі рускія і дабраліся да возера Сумово, немцы неспадзявана пачалі адступець. Забіралі з сабою людзей, жывёлу, нават прадметы: мэблю, гаршчкі, а перад усім аздобы і каштоўнасці. Спачатку дабраліся ў Шчацінкі, адкуль малядых мужчынаў забралі ў акупы. Некаторыя са страху перад акупамі ўцякалі ў Алецка, якое было адзіным месцам «прыпынку». Але пазней тут таксама людзей забіралі ў акупы.

У Алецке трэба было запісацца. Немцы прызначалі людзей да розных маёмасцяў і мясцовасцяў. Добра, калі людзі траплялі на прыстойнага немца – як напрыклад спадарыня Пшэкоп. Чыноўнік перасцярог яе «калі хочаш запісацца не бяры з сабою дзяцей, пакінь іх у карыдоры. Запішы, што яны паюць васемнаццаці і дзевятнаццаць гадоў, тады возьмуць вас у маёмасць і вам будзе добра, а так завязуць вас можа ў Курпі».

Спадарыня Пшэкоп паслухала і разам з дзяццмі трапіла ў маёмасць у Грызах, а потым у Хэхлах (Кельцы?). У гэтай маёмасці людзі пражывалі па некалькі сем'яў у адным доме і хварэлі на тыфус. Цэлымі сям'ямі.

Вясною 1945 года рускія як бы там ні было вызвалілі з-пад нямецкай акупацыі. Тыя, якія выраставаліся пачалі паволі вяртацца ў свае дамы. Усё было разбуранае, ніхто нічога не меў, таму паволі, паволі пачалі адбудоўваць Садловіна.

Даўні выгляд вёскі, гэта значыць хто і дзе пражываў (на аснове дакладу Станіслава Гаеўскага)

- у доме спадарства Станкевічаў – спадарства Скаржыньскія
- у доме спадарства Пшыбароўскіх – Возьніцкай Францішак, спадарства Яніна і Вацлав Буйноўскія, спадар Вяслаў Пшыбароўскі (наймае спадарства Ляшчынскім)
- у доме Янкоўскіх – Юзэф, а цяпер сын Вітольд,
- у доме спадарства Домель – Антоні, Казімеж, а цяпер Генрык,
- у доме спадарства Сыпер – Канстанты, Станіслаў, а цяпер Кшыштоф Сыпер (солтыс),
- побач спадарства Сыпер пражываў Ян Закжэўскі, які выселіўся пасля вайны,
- Віктар Закжэўскі (побач Яна Закжэўскага),
- паміж спадаром Закжэўскім, а наступным домам пражываў Зыгмунт Яцкевіч, насупраць спадарства Яцкевічаў – пражываў Аляксандр Домель,
- у доме спадарства Соболеўскіх – Віктар, Юзэф, цяпер Дар'юш,
- за Сабалеўскімі пражывала спадарства Астроўскіх,
- у доме спадарства Карповічаў – Францішак, Тадэуш Квяткоўскія, Вяслаў Карповіч,
- за спадарствам Карповічаў пражываў Станіслаў Буза, далей Францішка Нарушевіч,
- у доме спадарства Гаврых – Янкоўскі Вацлаў, Станіслаў, а

да сённяшняга дня Зыгмунт Гаврых,

- перад спадарствам Гаврых пражываў Канстанты Янчук, а потым Зыгмунт Гаврых – бацька цяперашняга),
- у доме спадарства Домель звычайна «на падолах» – Пётр, Станіслаў, цяпер Генрык,
- у доме спадарства Петшенюк – Адам, Зыгмунт, Адам Петшенюкх (сын Эрвіна пражывае ў Рачках Вялікіх),
- у доме спадарства Трачкоўскіх – Браніслаў Брадоўскі, Юзэф Горло, Юзэф і Якуб Трачкоўскі,
- у маёмасці спадарства Плагаў пражываюць дачнікі,
- у доме спадарства Сойка – Юль'ян, цяпер Вяслаў,
- за спадарствам Сойка – Браніслаў, Тадэуш Косак,
- у доме спадарства Дамброўскіх – Дзёбкаўскі Владыслаў, Дамброўскі Браніслаў,
- у месцы, дзе цяпер знаходзіцца святліца была гаспадарка спадарства Хмялеўскіх,
- на ўзгорку – Сойка Болеслаў, Клеменс, цяпер Эдвард,
- у доме спадарства Гаеўскіх – Юзэф Пшэкоп, Гаеўскі Станіслаў, цяпер Богуслаў.

Пасля даўняй вёскі, у якой пражывала многа сялян засталася толькі некалькі гаспадарак. Частку дамоў выкупілі турысты, якія закахаліся ў нашай вёсцы і строіць свае планы на іх добраўпарадкаванне. Паўстало шмат лётных дамоў. Вельмі папулярнымі з'яўляюцца байдарачныя паходы і адпачынак у палатцы. Нашае прыгожае наваколле прыцягвае як магніт. (Вітаем у Садловіне – з боку Бакалажэва)

Моніка Гаеўская

Работа вылучаная ў конкурсе “Пакажу Табе маю невялікую Айчыну”
- Руслан Данцоў, Тылжа, Расія

Нельга працаваць і жыць на зямлі, аб якой нічога не ведаеш.

Без ведання гісторыі рэгіёну духоўнае жыццё жыхароў Калінінградскай вобласці бяднейшае; нельга працаваць і жыць на зямлі аб якой не маеш ніякага ўяўлення. Я нарадзіўся ў горадзе Савецку, вучуся у Жылінскай школе. У вольны ад школьных заняткаў час чытаю, катаюся на ровары, гуляю ў мяч на стадыёне, а ў час дрэннага надвор’я – на камп’ютары. Мне падабаецца ясны, чысты, другі па вялічыні і значэнню горад Савецк (даўней Тэльзіт). Яго яшчэ называюць “паўночнымі варотамі” рэгіёну, таму што праз яго ў рэгіён прыбываюць шматлікія госці з Літвы, Германіі, блізкай заграціцы.

У час усходнепрускай аперацыі 20 студзеня 1945 года нашыя войскі штурмам узялі Тэльзіт. У 1946 годзе горад атрымаў новую назву – Савецк. Сучасны Савецк значны прамысловы цэнтр рэгіёну. Гэтаму спрыяе выгаднае геаграфічнае становішча. Горад раскінуўся на скрыжаванні жалезнадарожных, аўтамабільных і водных шляхоў у маляўнічай акаліцы на левым беразе ракі Нёман. У ім многа прамысловых прадпрыемстваў. Важнае значэнне ў эканоміцы адыгрывае Савецкі Цэлюлозна-Папяровы Завод. Ён вырабляе цэлюлозу, паперу, картон, этылавы спірт, кармавыя дрожджы; з’яўляецца буйнейшым пастаўшчыком афсетнай паперы. Яго прадукцыя пастаўляецца ў многія гарады і краіны. У Савецку

перапрацоўваюць драўніну, ёсць фабрыка мэблі. Вялікім попытам жыхароў нашага рэгіёну карыстаюцца вырабы тэкстыльнай фабрыкі. У горадзе вырабляюцца розныя спажывецкія тавары: кашы, вяндліны, цукеркі, крабавыя палачкі і многае другое.

У Савецку знаходзіцца драматычны тэатр, які так і называецца – “Тэльзіт.” Ён мае заслужаную рэпутацыю сярод глядачоў, ёсць у гораде культурна-асветніцкая школа кадраў і кінематаграфічны тэхнікум.

На старых фотаздымках Тэльзіт чароўны, кампактна забудаваны еўрапейскі горад. Пластычна падкрэслены сілуэты храмаў, ратуша, вежачкі маста каралевы Луізы дадавалі гораду абаяння і паэзіі. Калі нагадаем, што супольнасць гэта найважнейшая рыса архітэктуры, то горад ствараўся як архітэктурны комплекс. Бачыцца логіка ў тым, што і як будавалася.

На беразе ракі Мемель (Нёман) быў узнесены ордэнскі касцёл. Недалёка ад яго быў пабудаваны будынак гарадской ратушы з ажурнай вежай. На жаль, ніводнага з найпрыгажэйшых будынкаў сёння не ўбачым. Яны знішчаны вайной і людзкой абыхавасцю.

Вежачкі паўднёвага парталу маста каралевы Луізы невыпадкова ў 1907 годзе былі стылізаваны пад барока. Усё разам на малой плячовачцы прадстаўляла сабой прадуманы, з любоўю створаны

архітэктурны ансамбаль. Істотная рыса архітэктуры Тэльзіту гэта ўпісанне яго ў ландшафт.

У канцы XIX – пачатку XX стагоддзя вакол гарадскога возера сфарміраваўся архітэктурна ландшафтны асяродак. Сілуэты касцёла, школы – інтэрната і “замка,” як праз памылку называлі будынак, былі застыўшай музыкай. Ідэальна ўтрыманы скат пры “замку” цешыў вока кветкамі і дэкаратыўнымі кустамі. Блакітныя ёлкі, туі, букі, аргентынскі глог да сённяшняга дня нагадваюць аб высокай культуры гарадскога пейзажу. На старым плане Тэльзіту бачым цэлы квартал “паміж садоў” і назву “малы сад.”

Тое, што зеляніна з’яўляецца “лёгкамі” кожнага горада вядома ўсім. Бяздумнае знішчэнне садоў, шматгадовых гаёў, гэта не толькі прыкмета ўрбанізацыі. Гэта больш сведчыць аб адсутнасці прадуманай забудовы Савецка і аб абыякавасці тых людзей, ад каторых непасрэдна залежыць цяперашні выгляд горада. Пабудаваныя з чырвонай цэгля будынкі гарадской бальніцы, школы № 10, школы – інтэрнату яшчэ ўтрымліваюць элементы тэльзіцкай архітэктуры. Сіметрыя фасадных развязак і асіметрыя форм у двары ўтвараюць маляўнічую цэласнасць. Разнародныя, рытмічна паўтараючыся архітэктурныя формы утвараюць вонкавы выгляд двара школы № 10. У шко-

ле вельмі прыгожыя стральчатыя вокны.

Такім чынам бачым вакол сябе многа будынкаў якія сваімі дэталямі нагадваюць нам рацыянальную нямецкую архітэктур. У гэтым кантэксце вельмі характэрны будынак дзіцячага дома “Іскарка,” былы пастарат, а яшчэ раней Frankschevilla.

Да цяперашняга часу нас зачароўваюць грунтоўныя будынкi гарадской адміністрацыі, офіса цэлюозна-папернага камбіната, школы №1, тэхнікума №14, кінематаграфічнага тэхнікума. Прыватны характар забудовы праясняе чаму мы аглядаем аздобленыя фасады і сціплыя прыбудовкі – “ад-росткі” ў дварах. Як відаць, зямля пад забудову ў некаторых месцах была даражэйшая, у другіх таннейшая. Ацэнім належным чынам імкненні ўладальнікаў да стварэння кожнага дома прыгожым і іх уклад, унесены ў стварэнне непаўторнага горада. У кніжцы Петера Юста і Інгольфа Келлера “Старое і новае ў Тыльзіце” невыпадкова

прыведзена выказванне прафесара Боцька з Крулеўца (Калінінград), каторы у 1760 годзе сказаў аб горадзе над Мемелем: “Тыльзіт такі горад, якому роўных няма.”

Застаецца толькі глядзець і бачыць, і нешта рабіць каб канчаткова не страціць рэшткі таго, што засталася.

Спадар Мурдзін адзначыў, што пасля вайны палякі ў былой усходняй Прусіі адбудавалі нямецкую архітэктур як помнікі агульначалавечай культуры. Адбудаваная старая Клайпеда таксама пераконвае, што Літва абудзілася раней за нас. Савецку спрабаваў памагчы клайпедскі архітэктар Юрый Бахітаў, але не знайшоў тут разумення. Ён выканаў уступны праект рэстаўрацыі фальварка па вуліцы Пушкіна, але ад той пары безгаспадарны фальварак разабралі на – хадавыя ў той час – будаўнічыя матэрыялы.

Лёс аказаўся безлітасны для горада. Да сённяшняга дня віднеюцца дзіры ў вуліцах, Дамы былі знішчаны ў час бамбардзіровак, а

пустыя месцы пасля іх віднеюцца як вырваныя зубы. Толькі глядзячы на старыя фотаздымкі можам уявіць якой была галоўная вуліца Тыльзіту. Савецк пазбавіўся дахаў, крытых керамічнай чарапіцай. У жахлівым стане старыя фасады, балконы, рыны. Гінуць, здавалася б вечныя, брукаваныя маставыя і тратуары. А камень для брукавання вуліц прывозілі аднак баржамі са Скандынавіі. Брусчатка не рассыпалася ў друз у адрозненне ад сучаснай нізкакаснай бетоннай. Павінны канстатаваць неаспрэчны факт: архітэктур, ландшафт, ваколiцы горада безпаваротна дэградуюць. Буду шчаслівы, калі мой суб’ектыўны погляд не патвердзіцца, так хацеў бы паверыць у мажлівасць перамен.

Аднак амаль забытая цяпер мелодыя прускага будаўніцтва была некалі перапоўнена вялікай думкай і сёння можа данесці да нас шлох патокаў часу, якія стагоддзямі і тысячагоддзямі праходзяць над Балтыйскім рэгіёнам.

Руслан Данцоў

Работа вылучаная ў конкурсе “Пакажу Табе маю невялікую Айчыну” - Жылвінас Акеліс, Людвінава, Мар’ямпаль, Літва

Такая мая Айчына

Я нарадзіўся ў сталіцы Судавіі – Марыямпалі. Тут з поўдня на поўнач працякае найвялікшая рэчка Судавіі – Шэшупа. Яна працякае праз самую яе сярэдзіну. Гэта край які з даўніх часоў быў паросшы вялікімі густымі лясамі.

Гэта добраўпарадкаваны гарадок, цалкам акунуты ў зеляніну. Тут вельмі цікава прагуляцца.

Гміна Марыямпаль пачала ўтварацца ў 1795 годзе. У той час новая пруская ўлада ўтварыла старапольскую акругу. Яе статут утрымаўся да 1950 года, пазней адноўлены ў 1994.

Марыямпаль з’яўляецца сталіцай літоўскай часткі Суваляшчызны. З поўначы на поўдзень яе перасякае жалезная дарога. Марыямпаль сёмы па вялічыні горад

Літвы. Займае паверхню ў 2050,7 га. Рэчка Шэшупа дзеліць горад на дзве часткі, каторыя злучаны шасцю мастамі. Большая частка горада знаходзіцца на ўсходнім беразе. У Марыямпалі можам зачаравацца малой базілікай св. Міхаіла Архангела. Паблізу знаходзіцца манастыр св. Юрыя (марыянскі). Маём таксама касцёл св. Вінцэнта Паўліна (з канца

XIX ст.), каторы належыць Вілкавыскай дзяцэзіі, і пратэстанска-лютаранскі касцёл. У цэнтры горада знаходзіцца плошча Іонаса Басанавічуса, у мікрараёне Дэгуцый працуе раённая бальніца. Ёсць тут таксама два дамы апекі – св. Міхаіла Архангела і Найсвяцейшай Марыі Панны.

Яшчэ ў канцы сярэдніх вякоў ваколіцы горада былі заселены плямёнамі ятвягаў. Гарадзішча ў Марыямпалі, падмытае і знішчанае рэчкай Шэшупай, памятае тыя часы. Памятае іх таксама і гарадзішча Кумелёніс, якое знаходзіцца пры граніцы горада. Прыкладна да XVI ст. на месцы цяперашняга горада шумеў лес. Усеагульна лічыцца, што Марыямпаль быў заснаваны ў 1667 г. (на падставе “Гісторыі Судавіі – Сувальшчыны,” аўтар – гісторык і ксёндз Іонас Тотарайціс). Пачатак гораду дала вёска Пашэшупіс, якая знаходзілася на месцы цяперашняй плошчы І. Басанавічуса і належала стараству Прэнай. У знойдзеных дакументах ёсць запісы з 1626 г. з упамінаннем аб вёсцы Пашэшупіс.

Стараста Прэная графіня П. Бутлеренэ пабудавала манастыр з касцёлам. Сяло ў XVIII ст. перарасло у гандлёвае мястэчка.

Пасля пабудовы марыянскага манастыра гарадок атрымаў назву Марыямпаль. У 1792 годзе кароль польскі і вялікі князь літоўскі Станіслаў Аўгуст Панятоўскі даў гораду магдэбургскае права і герб. У 1812 годзе па дарозе назад у Варшаву праз Марыямпаль праязджаў імператар Напалеон Банапарт. У час паўстанняў у 1831 і 1863 годзе ў той ваколіцы ішлі цяжкія баі паміж паўстанцамі і царскім войскам.

Першая пачатковая школа была заснавана ў 1777 г. У 1840 г. з

Сейн перанеслі сюды чатырохгадовую школу. У 1865 г. яе ператварылі ў педагагічную, а ў 1866 - у гімназію.

Пры цяперашняй гімназіі пабудаваны вельмі добры стадыён, на каторым заўсёды спыняюцца цыркавыя групы прыезджаючыя на выступленні.

У гэтай школе навучаліся многія прадстаўнікі прагрэсіўнай інтэлігенцыі. Сярод іх выдатны мовазнаўца Я. Яблонскі, грамадзкі і навуковы дзеяч Я. Басанавічус, паэт і публіцыст В. Кудзірка, педагог і дзіцячы пісьменнік П. Машютас, паэт В. Мукалайціс, пісьменнікі К. Барута, А. Венцлова, паэтэса С. Нерыс і многа іншых.

Акрамя гімназіі у Марыямпалі існуе 7 сярэдніх школ, судовая калегія, цэнтр прафесіянальнай падрыхтоўкі, дзве бібліятэкі, кіно, 8 музеяў. Гэта краяўчы музей, адзіны ў сваім родзе музей партызанскай вайны і эміграцыі Таўраскай акругі, музей памяці прэзідэнта Літвы Казіса Грынюса, музей Батальёна Лагістыкі вялікага князя літоўскага Вітэніса, музей судовай калегіі у Марыямпалі. Тры музеі дзейнічаюць у школах: Музей гісторыі гімназіі, музей гісторыі сярэдняй школы № 2, музей гісторыі сярэдняй школы № 5 у Марыямпалі.

Марыямпаль – прамысловы цэнтр налічваючы каля 70 тыс. жыхароў. Тут знаходзіцца старэйшы ў Літве цукровы завод “Арвіцукрус.”

У нашым горадзе ёсць тры зоны адпачынку:

- зона адпачынку каля рэчкі Шэшупы, дзе жыхары прыводзяць час пасля працы;
- парк Пашэшупіс з мноствам дрэў і кустоў, дзе можам слу-

хаць спевы птушак. Тут знаходзіцца стадыён;

- мясцовая сцежка здароўя вядзе да іншага – старога – парка адпачынку ў каторым яшчэ растуць стогадовыя дрэвы.

На рэчцы Шэшупе, каля старой плаціны круглы год плаваюць лебедзі. Разам з братам часта заносім ім ежу.

Маем вялікі цэнтр культуры, дзе адбываюцца канцэрты і прадстаўленні, а таксама іншыя культурныя падзеі. Кожны год праводзяцца дні Марыямпаля з мноствам артыстычных выступленняў і іншых мерапрыемстваў. Таксама штогод адбываецца свята “Асілка Сувальшчыны.” У ім прымаюць удзел наймагутнейшыя атлеты Літвы і свету. Адзін з іх, Сауліс Брусокас, паходзіць з майго роднага горада. У час спаборніцтваў найбольш яго падтрымліваем. Многа знакамітых людзей паходзіла з Марыямпаля альбо пражывала тут. Назаву хаця б Рымантаса Юкнявічюса, адну з афяраў падзей 13 студзеня, які загінуў у тую ноч, а таксама Дарыюса Сангайлу (нар. 1978 г.), баскетбаліста зборнай каманды Літвы, спартсмена НБА. На старых гарадскіх могілках пахаваны пісьменніца Жэмайтэ, паэт Петрас Армінас – Трупінэліс, аўтар гісторыі Занёмання ксёндз Іонас Тотарайціс.

На гарадскім стадыёне праводзяцца футбольныя матчы. Заўжды хаджу на матчы каб пахварэць за мой клуб “Судавія” і сустрэцца з сябрамі.

Вось такая мая айчына – Марыямпаль, можа ганарыцца не толькі прыгожай прыродай, але і багатым мінулым.

Жылвінас Акеліс

Вызначнікі культурнай тоеснасці тэрыторыяў Еўрарэгіёну Нёман „Пайшоў да Крулеўца юнак з караблём”

Не кожны сёння ведае, да чаго адносяцца словы вельмі папулярнай «Пшоннічкі», песні аўтарства Станіслава Манюшкі і Яна Чэчота «Пайшоў да Крулеўца юнак з караблём» - „wiciņa”. Дык вось „wiciņa” былі гэта рачныя караблі якімі перавозілі тавары па Нёмане. А той юнак, гэта плытагон або шляхціц які вёз збожжа або іншыя зямныя плады са свайго маёнтка да порту ў Крулеўцы.

Сёння ўжо зусім забыта, што рака Нёман, адна з найпрыгажэйшых ў абшары даўняй Рэчыспалітай, была сплаўнай і плавалі па ёй „wiciņa”. Рака спалучала, а не дзяліла розныя камунікацыйныя і гандлёвыя, культурныя і палітычныя абшары Еўрарэгіёна Нёман (Польшчы, Літвы, Беларусі і Расіі).

Краса драўляных сынагогаў

Лясісты характар гэтай тэрыторыі прычыніўся да таго, што існуючае тут у прошлым будаўніцтва было амаль выключна драўлянае. Спарадычна толькі будавалі мураваныя замкі, палатцы і святыні. А таму, што дрэва ёсць будаўнічым матэрыялам нетрывалым - пасля ста гадоў драўляныя аб’екты паддаюцца амаль цалкавітаму знішчэнню – трэба не абы якіх кансерватарскіх здольнасцей, каб прадоўжыць жыццё такім будынкам. Недахоп моцнага, сярэднявечнага, цэхавага цясларскага рамяства якое выступала н.п. у Малаполшчы ці на Шлёнску прычыняецца да

Драгічын. Касцёл манашкаў бенедыктынскага ордэна. Амбон які адносіцца да рэнесансу (цяпер у касцёле ў Мілковіцах Мацьках)

таго, што ў Еўрарэгіёне Нёман не маем такіх цудоўных помнікаў. Прыкладам цудоўнай цясларскай работы былі тут толькі манаршыя і панскія рэзідэнцыі (на жаль не захаваліся), а таксама

надзвычай цэнныя драўляныя яўрэйскія сінагогі.

Гэтыя апошнія, сустраканыя даўней толькі на тэрыторыі Падляшша, усходняга, Мазоўша і Гродзеншчыны – трэба ўпісаць

да вызначальнікаў культурнай тоеснасці рэгіёна.

Да найцудаўнейшых належалі сінагогі ў: Заблудаве, Гродна, Высокім Мазавецкім, Волпе, Янове Сакольскім, Сухаволі і іншых. Усе паўсталі ў XVIIIст. і перайшлі ў дрэве найважнейшую ў ранзе мураваную сінагогу ў Тыкоціне (з 1642г.).

Яўрэйскі кагал тыкоцінскі належаў да найбольш уплывовых у краіне. Не дапусціў каб у абшары яго дзеяння яўрэі - “прыхаджане” у прыкагалках будавалі мураваныя святыні. Яны муселі быць драўляныя. А ў сувязі з тым, што не маглі ставіць сінагогаў вышэйшых і большых ад святыняў хрысціянскіх, надраблівалі гэтае арнаментамі і ўнутранымі прапорцамі сваіх будынкаў.

Гэтыя драўляныя, неіснуючыя сінагогі, падрабліваючыя тып 9-палых мураваных аб’ектаў належаць да найважнейшых дасягненняў цясларскіх здольнасцяў на тэрыторыі даўняй Рэчыпаспалітай.

Зубр – каралеўскі сімвал пушчы.

Каралеўскія пушчы былі месцам паляванняў. На тэрыторыі Еўрарэгіёну ёсць месцы, дзе даўней знаходзіліся паляўнічыя двары ўладараў: Белавежа, Вігры, Кнышын-Водзілувка, Мэрэч, Меднікі, Бэргіты, Кундзін, Гонёндз і Ромінта.

Адсюль адным з найважнейшых вызначальнікаў культурнай тоеснасці гэтага абшару ёсць сёння несумненна зубр. Ужо ў XVIст. з’яўляўся асаблівасцю пушчаў: белавежскай, кнышынскай, пшеломскай, перстуньскай, мерэцкай, рудніцкай, медніцкай, барштаньскай і ромніцкай. На яго магляі

паляваць толькі ўладары дынастыі Ягеллонаў. У 1521 пасольства епіскапа Еразма Цёлка і жыхар падляшша Мікалай Гусоўскі (Гонсоўскі) паказалі зубра ў Рыме рымскаму папе Леону X. Аб ахове зубра гаварылі ўжо літоўскія статты з XVI стагоддзя. А кароль аб’явіў дэкрэт які гразіў смяротным пакараннем таго, хто асмеліцца забіць зубра без каралеўскага дазволу. Апрача таго змяншалася і звужалася тэрыторыя, на якой зубры жылі. Звярына гэтая перажыла ў Белавежы да 1919г., калі згінула забітая браканьерамі.

Зубры аднак перажылі ў невялікай колькасці ў заапарках у некалькіх еўрапейскіх дзяржавах і ў 1929 годзе вярнуліся ў Белавежскую пушчу., у спецыяльна прыгатаваны заапарк. Пасля II Сусветнай вайны белавежская пушча была раздзяляная дзяржаўнай мяжой: захадняя частка асталася ў Польшчы, а ўсходняя была ўжо ў Беларусі. Па польскаму боку размешчаныя былі жывёлагадоўчыя запаведнікі з выратаванымі 17 зубрамі. Удаае развіццё жывёлагадоўлі дазволіла вярнуцца зубру ў натуру. Першыя два зубры пакінулі запаведнік у 1952 годзе. На тэрыторыі ўсёй Белавежскай пушчы ў 1998г. пражывала на воле 536 зубраў (па польскаму боку 298 шт.). Гэта самая вялікая папуляцыя зубраў, якія жывуць на воле ў адным лясным комплексе. Зубры гэта важны сімвал натуральных вартасцяў тэрыторыяў Еўрарэгіёна Нёман, даўніх земляў Вялікага княжэства Літоўскага.

Скалы, дубы і святыя воды

Літва была дзяржавай, у якой найдоўж утрымалася язычніц-

Гравіраваны партрэт Зыгмунта Аўгуста (мастака Віргільюса Солего з 1520г.). Й.І. Крашэўскі, Вільнюс ад яго пачаткаў да 1750, т.І, Вільнюс 1840Б с.216.

тва. Хрысціянства тут «маладое» - прыйшло ў 1387 годзе. Сустрэкаем такім чынам на гэтай тэрыторыі скалы, якія памятаюць дахрысціянскія вераванні. У вармінска-мазурскаму ваяводстве ў Старых Юхах, у падляшскаму ваяводстве ў Свецке-Тжецінах каля Высокага Мазавецкага, Свецкіх каля Сейнаў, Камене каля Штабіна і Раміга каля Регнеты пад Нёманам.

Культ дрэваў абазначыўся існаваннем паважаных дуброў. Астаткі такіх язычніцкіх культурных месцаў спатыкаем у названых мясцовасцях, дзе іх працягам з’яўляюцца хрысціянскія храмы – нп. Дуброва Вялікая, Дбровка Касцельная, Корыцін – Дуброўкі, Дуброва Беластоцкая, Красныбор, Студзенічна (падляшскае ваяводства).

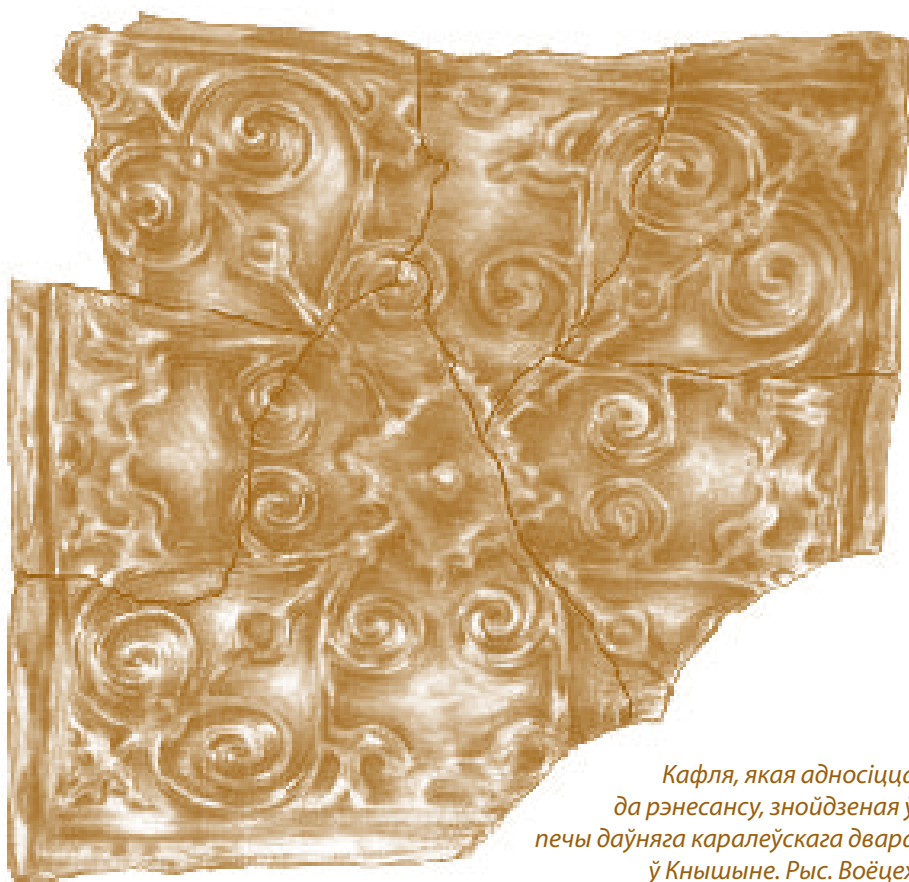
Іншы культурны вызначальнік – гээта існаванне і папулярнасць сакральных асяроддзяў дзе зна-

ходзяцца святгя, лячэбныя воды. Гэты несумненна дахрысціянскі культ вытрымаў у: Святым Месцы каля Довспуды, Студзенічнай каля Аўгустова, Святой Вадзе каля Васількова, Крыначцы каля Гайнаўкі, Старым Корніне каля Орлі, даўней у Беластоку ў Каскадзе пры Святым Рохе, Кнорыдах каля Боцькаў, Мілковіцах – Мацьках каля Драгічына, Грабарцы каля Сямяціч, Годышэве каля Браньска, Плонцы каля Лап, Вільнюсе пры касцёле Боніфатраў. Важным было распачаццё мітрапалітам уніяцкім Львом Кішгэтых месцаў базылянскіх містгяў. Да 1839г. былі яны супольнай культурнай тоеснасцю як рымскіх, так і грэчаскіх католікаў. Частка з іх пасля 1839г. стала праваслаўнымі – на прыклад Грабарка.

Прысутнасць дуброў адзначылася ў выкарыстанні праз магільшчыкаў дубільнага рэчыва. Адтуль усеагульнасць на гэтай тэрыторыі кажухаў у чырвона-бранзовым калёры. Да недаўняга часу

Кнышын. Парафіяльны касцёл. Пацір фонда Мікалая Радзівілла з 1520г.

Кафля, якая адносіцца да рэнесансу, знойдзеная ў печы даўняга каралеўскага двара ў Кнышыне. Рыс. Воёцех Борышэўскі.

вельмі папулярнымі ва ўжыванні былі ў сялах гэтага тыпу касцюмы, выгодныя ў падарожжы на саных. Ужыванне авечай шэрсці і натуральных фарбавальнікаў, а таксама натуральнае харчаванне прычыніліся да таго, што жыхарам тэрыторыяў сённяшняга Еўрарэгіёна Нёман невядомыя былі алергічныя захворванні, алергіі на бялок і іншыя цывілізацыйныя хваробы.

Тоеснасць падскарбія Тызенгаўза

Litwa była krajem, gdzie pіsnaванне на гэтай тэрыторыі манаршага дамена Ягеллонаў, а пазней эканоміі каралеўскіх: гродзенскай, оліцкай, брэстскай прычыніліся да таго, што культурныя ўзоры з двораў пранікалі хутка ў мясцо-

вья культуры. Выразным гэтага прыкладам з'яўляліся двухасноўныя дываны, распаўсюджваныя на тэрыторыі гродзенскай эканоміі, сёння называныя двухасновымі дыванамі падляшскімі або яноўскімі.

У гадах 1765-1780 прыдворны падскарбі Антоні Тызенгаўз кіруючы сталовымі маёмасцямі караля Станіслава Аўгуста, увёл на гэтай тэрыторыі мануфактуры. Да іх абслугоўвання заняў чужаземцаў, якія прыняслі ў гэтыя края незвычайную, а адначасова вельмі прастую ткацкую тэхніку. Гродзенскія мануфактуры знаходзіліся ў шматлікіх гарадах, м.ін. у Саколцы і Янове. Местныя жыхары замест паншчыны працавалі ў тызенгаўсаўскіх мануфактурах. Падгледжаную там канструкцыю кроснаў, фарбавальныя здоль-

насці, дызайн пераняслі да сваіх дамоў і падраблялі тое, чаго навучыліся ў каралеўскай майстэрні. Таму сёння, на двухасноўных падляшскіх тканінах сустракаем ідэнтычныя амаль узоры, як на тканінах польскіх з XVIII ст., габеленах, абоях, шпалерах.

Нягледзячы на тое, што падскарбі Тызенгаўз збанкрутваў, у народнай культуры засталіся да сённяшняга дня незвычайныя, захапляючыя ваўняныя тканіны, здаровыя, ценныя, функцыянальныя, перадаваныя з пакалення ў пакаленне ў пасагу, якія служаць аздабленнем касцёлаў, вясельных лаваў, пакрываюць сядзенняў на возах у падарожжы ітд.

Каралева Бона і нарвянскія салёныя агурцы

Асабліва важны на гэтых тэрыторыях быў перыяд аграр-

най рэформы ўведзенай у палове XVI стагоддзя ў падляшскіх каралеўскіх маёмасцях Боны і Зыгмунта Аўгуста. Распаўсюджванне кансумпцыйных узораў – агародніцтва, а асабліва зеляніны – прычынілася да таго, што ў XVI ст. сфарміраваліся кансумпцыйныя густы, якія на гэтай тэрыторыі пратрывалі да сённяшняга дня. Нядзельная капуста, з вялікім кускам мяса, халаднікі, боршчы, але таксама здольнасці захоўвання мяса (смаленага, а не паранага), выраб сыроў, гэта толькі некаторыя з прыкладаў кансумпцыі, якой радавод паходзіць з каралеўскіх двораў – Кнышына, Гародні, Вільнюса.

Асаблівую кар’еру зрабілі падляшскія салёныя агурцы. Іх вырошчванне ўвяла ў каралеўскія староства каралева Бона. А іх якасць і смак вынікалі з умеласці іх захавання – у дуовых бочках, пушчаных у рэкі. Ужо ў XVI ст. палляшскія прынітэсы славіліся

ўмеласцю саленія агурцоў, а існавалі можна сказаць цэлыя «Цэнтры агурочныя», н.п. у старостве кляшчэўскім пад Белавежскай пушчай, над Нарвай і Бебжай, у наваколлі Ванева, Тыкоціна і Кнышына.

Дамы сярод агародаў, уздоўж шырокіх вуліцаў

Зыгмунт Аўгуст, праз пражыванне ў кнышынскім палацы рэалізаваў рэнесансны ідэаў гарманійнага сужыцця з натурай. Паявіліся тут самыя раннія спробы горадабудаўнічага планавання, згоднага з сучаснымі канвенцыямі. Адрознівае іх ад ранейшых вельмі рэгулярная, шахматная сістэма вуліцаў, а таксама спалучэнне з домам агародных і зямельных ужыткаў, што было вельмі выразнай папулярызацияй антычных, рымскіх горадабудаўнічых узораў.

Распаўсюджванне на гэтай тэрыторыі вырошчвання агародніны і садавіны схілялася да адмерання ў суседзтве участка адпавядаючага парцэлі пад агарод. Гарады былі пазбаўленыя абаронных функцыяў, што схіляла да экстэнсіўнай сістэмы шырокіх рыначных плошчаў і пашырэння вуліцаў (нягледзячы на скромную колькасць засноўваных гарадкоў). На аслабленне іх забудовы і закладванне садавых земляў, і участках праектаваных падобна парцэлям будаўляным зрабіў таксама ўплыў гуманістычны зварот да натуре, патрэба знаходжання сярод зелены, валоданне альтанкай. Незвычайная вялікая колькасць участкаў у праектаваных гарадах сведчыць

1.Высокае Мазавецкае. Сінагога, рыс. Зыгмунт Глогер. «Колосья», 1874 н-р 471, т. XIX, с. 24.

аб тым, што не ўсе адразу былі забудаваныя, але з'яўляліся рэзэрвай тэрыторыяў будаўляных, а тым часам служылі як агароды. Былі гэтыя гарады, якія паўсталі ў выніку працаў ведзеных падчас аграрнай рэформы. Узоры з каралеўскіх маёмасцяў перанасілі ў панскія гарады.

Паўтараючыся на тэрыторыі Еўрарэгіёна Нёман паказальнікі культурнай тоеснасці, найчасцей дасягаюць перыяду Адраджэння і ягеллонскіх традыцыяў. Можна тут сказаць, што тэрыторыя гэтая - гэта краіна Рэнесан-

су. Ён не праяўляўся ў узнікненні манументальных твораў мастацтва, але праз праніканне узораў і эстэтычных прынцыпаў, з каралеўскіх двароў у вясковыя хаты і мяшчанскія дамы. Найважнейшым была гармонія ў міжчалавечай сістэме.

Нягледзячы на тое, што на гэтай тэрыторыі пражывалі: палякі, літоўцы, рускія, немцы, татары, яўрэі, ніколі тут не было рэлігійных войнаў, ці нацыянальных барацьбаў. Грамадства, якое тут пражывала жыло ў гармоніі. Дысгармонію прыняслі толькі абса-

лютызм, падзелы, бальшавізм, сталінізм і гітлерызм.

Ніводная з аўтахтанічных групаў, якія тут пражывалі з XVI ст. не была пачынаючай гэтага тыпу канфлікты і збродні. Ніводная не ўцягвалася ў гэтае ў асаблівы спосаб. Гармонія ў грамадскім суіснаванні не была найважнейшым вызначальнікам культурнай тоеснасці земляў, якія злучаюцца ў рамках Еўрарэгіёна Нёман. Трэба яе даглядаць і працягваць.

*Праф. Юзэф Марошэк
Універсітэт у Беластоку*

Белавежа. Паляўнічы двор караля Станіслава Аўгуста, на рысунке з 1828г. Й.Брыцкен, *Memoire descript sur le foret de Białowieża en Lithuanie*, Варшава 1928.

Намеснік Прусіі з польскім радаводам

Багуслаў Радзівіл – міфы і рэальнасць

Старэйшае пакаленне жыхароў Калінінграда напэўна памятае князя Багуслава Радзівіла – персанажа аповесці Генрыка Сенкевіча “Патоп” і мастацкага фільма Ежы Гофмана з аднаіменнай назвай.

Князь запомніўся як цынічны палітычны інтрыган і бессаромны спакуснік, які беспаспяхова стараецца як найдаражэй прадаць айчыну і пазбавіць гонару Оленьку Біллевіч, нарочную галоўнага героя – Андрэя Кміціца. Але ўжо мала хто ведае, што прататып літаратурнага вобраза і героя фільма пасля пабегу з Польшчы заняў пасаду намесніка Прусіі і ў 1669 г. быў пахаваны ў каралеўскай катэдры ў Кніпаве.

У выніку безлітасных ваенных і палітычных катастрофаў 20 ст., надмагільная пліта князя Багуслава і яго жонкі Анны-Марыі, умураваныя ў сцены катэдры значна пацярпелі. У 2003 годзе, у час памятнага візыту тагачаснага прэзідэнта Польскай Рэспублікі – Аляксандра Квасьнеўскага, была выказана прапанова абнаўлення эпітафіі - нягледзячы на неадназначны палітычны вобраз князя Багуслава Радзівіла, ён з’яўляецца постацю польскай і еўрапейскай гісторыі.

Працуўчыя ў цяперашняй катэдры польскія рэстаўратары

цалкам узнавілі недастаючыя фрагменты эпітафіі князя Багуслава (з такога самога чорнага дубняка, каторы ўсё яшчэ здабываецца ў ваколіцах Гданьска, але ў меншай колькасці чым у 17 ст). Першы этап рэстаўрацыі - адбудова надгробных пліт з эпітафіямі плануецца завяршыць у пачатку снежня бягучага года. А ў будучым павінна быць адрэстаўравана іх дэкаратыўнае акаймленне з мармуроў альбо гіпса (гэта пытанне яшчэ дыскутуецца).

Заказчык работ – генеральны консул РП у Калінінградзе, Яраслаў Чубінскі – задаволены супрацоўніцтвам з адміністрацыяй Катэдры і лічыць, што постаць

князя Багуслава можа ў цяперашні час набыць асаблівае значэнне: Ён быў разумецца чалавекам свайго часу і клапаціўся ў першую чаргу аб інтарэсах свайго феадальнага клану. Але ў яго ўчынках можна таксама заўважыць іскры тых ідэй, каторыя прывялі да стварэння аб’яднанай Еўропы. Радзівіл не быў заўрадным і адначасным чалавекам. Польскі магнат літоўскага паходжання, служыўшы ў свой час Швецыі і Прусіі. Можа быць для сучаснікаў яго постаць стане свайго тыпу духоўным і культурным “мас-том” паміж краінамі і

народамі. А тое, што ў грамадзкай свядомасці склаўся менавіта такі погляд на гістарычную асобу, створаны ў аповесці Сенкевіча і ў фільме Гофмана? Што ж, такая сіла мастацтва!

Між іншымі, князь Багуслаў Радзівіл мае вялікае значэнне і для расійскай культуры. Гэта менавіта ён зьярог у калекцыях сваёй бібліятэкі ў Кёнігсбергу ўнікальны экземпляр старарускага летапісу, які пазней назвалі Кёнігсберскім альбо Радзівілаўскім летапісам і цяпер ён адзін з найбольш каштоўных крыніц расійскай гісторыі.

*Марыя Лаўрыновіч
„Голас знад Прэголы”*

Нёман - рака народаў

„Калі іншыя шукаюць крыніцу Ніла ў спякоце трапічнага сонца, калі адкопваюць грузы Троі альбо гінуць сярод палярных льдоў, я іду да цябе, дамашні Нёман, каб выснаведаць тваё цячэнне і закуткі тваіх берагоў, каб пакаштаваць хлеб і соль у паднеманскай страсе і пагаварыць з іншымі вёскамі.” – Зыгмунт Глогер, „Далінамі рэк.”

Неман. На беларускай мове – Нёман, літоўцы гавораць Немунас, а па-расейску – Неман, а па-нямецку – мемель.

Плыве праз тэрыторыю Беларусі, Літвы і Раціі (Калінінградская вобласць). Ё ёсць лясным закуткі ранейшага Ігуменскага павета, паміж вёскамі Боркі, Озёрцы, Хушчыце і Заблоце (водна - лясныя назвы!), на прадрабязнай тапаграфічнай карце азнакаваны як невялікі струмень які цячэ ў паўднёва-заходнім напрамку ў мястэчка Пясэчно. Пад Пясэчным гэты струмень аб'ядноўваецца з двума значна большымі рэкамі – Усай і Лошай і становіцца судаходнай ракой Нёман, якая зрабіўшы паўкруг над Магільным і Мікалаеўшчынай уваходзіць на мяжу Польшчы і да самага Марыня бяжыць у паўночна-заходнім напрамку. Ад марыні, каля Блеццы, Орлі і мастоў Нёман робіць паўкруг ужо на паўднёвы захад, а ад Гродна бярэ паўночны напрамак і праходзячы рознымі дугамі праз Літву, даходзіць у мястэчка Румшышк – пісаў Міхал Шымелевіч у “Лідзкай Зямлі” (нум. 5-6) ад 1938 года.

Усё засталася без змен, акрамя адной дэталі: сёння Нёман ужо

Нёман гэта рака літоўцаў, як Вісла палякаў

не плыве праз тэрыторыю Польшчы.

Чыя гэта рака?

Нёман гэта рака літоўцаў, як Вісла - палякаў - чытаем у «Геаграфічным слоўніку Польскага Каралеўства і іншых славянскіх краін» Філіпа Сулімерскага, Браніслава Хлебоўскага і Ўладзіслава Балеўскага ад 1880 - 1904гг. Справа бяспрэчная. Але адначасова нельга з гэтым згадзіцца. Таму што Нёман гэта найбольш польская з польскіх рэк.

Еслі паглядзець на геаграфію, то гэта нонсэнс: ні адзін кіламетр з тысячы, каторымі плыве рака, не знаходзіцца на тэрыторыі Польшчы. Культура - гэта шчырая праўда. Нёман як літаратурны топас, не мае роўных. Нікуюю польскую рэку, акрамя Віслы, не працадзялі так моцна,

пяшчотна і патэтычна. Ніводная не займала такое важнае месца ў польскай культуры. ніводная не абуджае так фантазію паэтаў, на чале з нацыянальным паэтам - Адамам Міцкевічам.

Аб Нёмане ахвотна нагадваюць літоўцы. Палякі абараняюць польскасць ракі з пачуццём неаспрэчнай рацыі. Урэшце паэт Адам напісаў у творы “Да Нёмана”:

Niemnie, domowa rzeko moja! gdzie są wody,

Które niegdyś czerpałem w niemowlęce dłonie,

Na których potem w dzikie pływałem ustronie,

Sercu niespokojnemu szukając ochłody?

А калі гэтага будзе мала, то аднак жа існуе “Пан Тадэвуш” - нацыянальная эпапея, тэкст на паляву святы для кожнага паляка. А

ў “Пане Тадэвушы” Нёман гэта не толькі прыгожы літаратурны матыў, але рака-сімвал, без каторай уся паэма не магла бы існаваць.

*Tymczasem przenoś moją duszę
utęsknioną
Do tych pagórków leśnych, do tych
łąk zielonych,
Szeroko nad błękitnym Niemnem
rozciągniętych;
Do tych pól malowanych zbożem
rozmaitem,
Wyzłaczanych pszenicą,
posrebrzanych żytem;
Gdzie bursztynowy świerzop, gryka
jak śnieg biała,
Gdzie panińskim rumieńcem
dzięcielina pała,
A wszystko przepasane jakby
wstęgą, miedzą
Zieloną, na niej z rzadka ciche
grusze siedzą.*

Праблема у тым, што найважнейшы тэкст польскай культуры і нацыянальнага ўсведамлення, пачынаецца ад слоў: Літва, Айчына мая... Але як піша прафесар Ежы Бральчык у 444 польскіх сказах гэты найбольш вядомы польскі сказ ён напісаў у трыдцатых гадах пазпрошлага стагоддзя адзін эмігрант з расейскай імперыі аб нацыянальнасці якога спрачаюцца. Ён пачынае напісаную ў сталіцы Францыі паэму аб Беларусі, якую называлі Літва.

На дадатак, аб Нёмане нагадваюць расіяне - у канцы геаграфія дае ім права быць саўладальнікамі. А беларусы? Мае вочы поўныя Беларусі. Гляжу на Провансію і бачу пагоркі Ашмян. Гляжу на Дунай і бачу Нёман, бачу затуманены лагодным смуткам другі бераг Нёмана - пісаў Тадэвуш Конвіцкі ў «Календары і пясочным гадзінніку».

Няма простага выхада з гэтай блытаніны. Няма, калі кіравацца толькі геаграфіяй, палітычна, нацыянальна, гістарычна. Нават ‘культурная прыналежнасць’ многа не мяняе. На ўсіх гэтых палях заўжды будзе «але», а ўсе кампрамісы зробіцца па неабходнасці частковымі.

Калі аднак паглядзець на праблему з пункту погляду індывідуальнай тоеснасці, нацыянальнай прыналежнасці якую выбіраеш сам, якую адчуваеш на духоўным узроўні, а не тэрытарыяльным - супярэчнасці знікаюць, а спрэчкі замяняе супольнасць зваротаў да прыгожасці паэзіі. Іншымі славамі, калі мы не раздзяляем рысамі намалёванымі на картах, паводле шматгадовых спрэчак, але аб’ядноўваемся ў замілаванні паэзіяй і чулінасці да краіны з дзяцінства, гэтая “Літва, Айчына” з “Пана Тадэвуша” становіцца сумеснай ідыліяй - сумесным, пазанародным міфам, які мірыць этнічныя сваркі, адсоўвае права ўласнасці на другі план. Як на Нёман так і Міцкевіча.

Мяжа цывілізацыі

Паміж вобласцю (Калінінградзкай вобласцю – рэд.) і Літвой няма выразнай натуральнай граніцы, калі не браць пад увагу штырокі Нёман, і гэта толькі на поўначы. Літоўскія зараснікі, раўніны і палі выглядаюць аднолькава за мяжой. Перад вайной – да гітлераўскіх часоў - з кожнага боку можна было пачуць аднолькавую мову і аднолькавыя песні: літоўцы, хаця іх не было многа, жылі ў ваколіцах Тылжы і Гомбіна – Гумбінену (сучаснага Савецка і Гусева). Аднак мяжа была і застаецца вельмі адчувальнай. Пераходзячы

яе перад вайной, падарожнік з Літвы апынаўся ў свеце выпэйшай цывілізацыі: мураваныя дамы замест драўляных, лепш апрацаваныя палі, прытульныя еўрапейскія гарадкі замест бедных вёсак і мясцін, асфальтавыя дарогі. Сёння гэтая розніца таксама відавочна, але на карысць Літвы – на працягу паловы стагоддзя яна развівалася, а зямлі даўніх Усходніх Прусаў перанеслі – на жаль – заняпад – піша Томас Вэнклова ў тэксце “Калінінград – тамбур Еўропы”.

Найбольш вядомы ў свеце сучасны літоўскі паэт, эсэіст, публіцыст, даследчык і перакладчык мастацкай літаратуры, вызначае на Нёмане граніцы, якія вынікаюць з тэрытарыяльных падзелаў, але мае таксама сімвалічнае значэнне. Вэнклова паўтарае жэст зроблены больш чым сто гадоў таму найвялікшым пясняром Нёмана, Міцкевічам. У цытаваным “Пане Тадэвушы” Нёман гэта не толькі неадлучны элемент ідыліі дзяцінства, блакітная тасемка якая перавязвае невялікую айчыну паэта, але таксама граніцай двух светаў – таго, у якім правіць бізун і іншага, які дае надзею на вольнасць і непадлегласць. Хто пачуў весткі аб легіёнах, хто “заразіўся” свабодай, хто хацеў пайсці ў армію Напаліёна, той...

*Lasami i bagnami skradał się
tajemnie,*

*Ścigany od Moskali, skakał kryć się
w Niemnie*

*I nurkiem płynął na brzeg Księstwa
Warszawskiego,*

*Gdzie usłyszał głos miły: „Witaj
nam, kolego!”*

*Lecz nim odszedł, wyskoczył na
wzgórek z kamienia*

*I Moskalom przez Niemen rzekł:
„Do zobaczenia!”*

Нёман не з'яўляецца перашкодай, наадварот – гэта брамка ў Еўропу. У еўропу, якой наднёманскія ваколіцы заўсёды належалі, а былі адарваны барбажынскай сілай, маскоўскім указам, царскай ганарыстасцю. Паходжаньня знад Нёмана не трэба саромецца, але знаходзіць у ім апору.

У вершы “Да Ёахіма Левэла”, Міцкевіч будзе сціслы мадэль сучаснай народнай тоеснасці:

*Pierś dzieciinną ojcowskie napelniają
czucia,*

*Gdyś młody, uciskają zwyczajów
okucia.*

*Nieraz myślisz, że zdanie urodziłeś
z siebie,*

*A ono jest wyssane w macierzystym
chlebie;*

*Albo nim nauczyciel poit ucho twoje,
Zawždy część własnej duszy
mieszając w napoje.*

*A tak, gdzie się obrócisz, z każdej
wydasz stopy,*

*Żeś znad Niemna, żeś Polak,
mieszkaniec Europy.*

Гэтыя строфы праз некаторы час будуць адзначаць 200 гадоў ад дня нараджэння, а яны нічога не згубілі са сваёй актуальнасці. Можна сказаць, што разам з уваходам Польшчы ў Еўрасаюз яны маглі стаць паказальнікам, як будаваць нацыянальную тоеснасць у шматнацыянальнай і шматкультурнай супольнасці. Аднак гэта ўжо іншая тэма...

Вернемся яшчэ на хвіліну да незаменнага Міцкевіча. Дзякуючы яму мы атрымалі на Нёмані яшчэ адну мяжу – на палову казачную, на палову гістарычную і культурную.

*Niemien rozdziela Litwinów
od wrogów:*

У лясным закутку былога Ігуменскага павеата Нёман з'яўляецца нязначным струменем які вьіецца ў паўднёва-заходнім напрамку

*Po jednej stronie błyszczą świątyni
szczyty*

*I szumią lasy, pomieszkania bogów;
po drugiej stronie, na pagórku wbity
Krzyż, godło Niemców, czoło
kryje w niebie,*

*Groźne ku Litwie wyciąga ramiona,
Jak gdyby wszystkie ziemie
Palemona*

*Chciał z góry objąć i garnąć
pod siebie*

*Tak Niemen, dawniej sławny
z gościnności,*

*Łączący bratnich narodów
dzierzawcy,*

*Już teraz dla nich był progiem
wieczności;*

*I nikt, bez straty życia lub swobody,
Nie mógł przestąpić zakazanej
wody.*

Пачатак «Конрада Валленрода» гэта апісанне свайго тыпу сутыкнення цывілізацыі. З аднаго боку - хрысціянства, з другога - паганства. Заходняя цывілізацыя супраць усходняй ідыліі. Гэта дзіўны падзел, які можа вызваць розныя кантраверсіі. І зноў гэты канфлікт несапраўдны. Можна зразумець жаданне Паэта нават негледзячы на парабалічныя зна-

чэнні ўсяго «Конрада Валленрода». Дастаткова паглядзець на яго як на маніфестацыю жалю пасля страты, праяў вялікай настальгіі да культуры паганскіх плямён, якія жылі ў наднёманскай пушчы, знішчаных праз Крыжацкі Закон. Вышла так, што тут гаворка не пра бітву цывілізацыі Захада і Ўсхода, хрысціянства і паганства. Хутчэй адвечны канфлікт цывілізацыі і культуры з прыродай. А на найвышэйшым узроўні - натуральнай гармоніі жыцця з ненатуральным чакавечым парадкам.

Ідылія над ракой паэзіі

Жартам можна заўважыць, што некаторыя строфы Міцкевіча смела маглі бы выкарыстаць на сваіх сцягах не толькі паэты аб'яднанай Еўропы, але таксама радыкальныя экалагі... Сур'ёзна кажучы, Міцкевіч яшчэ раз зрабіў Нёман сівалам старажытнай ідыліі, страчанага раю – ракой, над вадой якой гаснуць сваркі, а ўся прырода імкнецца да ўсеагульнай ідыліі:

*Tylko gałazka litewskiego chmielu,
Wdziękami pruskiej topoli necona,*

*Pnęc się po wierzbach i po wodnym
zielu,*

*Śmiałe, jak dawniej, wyciąga
ramiona*

*I rzekę kraśnym przeskakując
wiankiem,*

*Na obcym brzegu łączy
się z kochankiem.*

*Tylko słowiki kowieńskiej dąbrowy.
Z bracią swoimi zapuszczańskiej*

góry

*Wiodą, jak dawniej, litewskie
rozmowy*

*Lub, swobodnymi wymknąwszy
się pióry,*

Latają w gości na wspólne ostrowy.

Гэты фрагмент “Конрада Валленрода”, падобна як “Пан Тадэвуш” і выява Нёмана прыдуманная Міцкевічам, музеў мець адданую чытачку і паклонніка ў асобе Элізы Ажэшка. Выява ракі ў аповесці “Над Нёманам” выглядае як разгортванне “афарбоўка” ў цыкл паасобных фатаздымкаў з творчасці Паэта. Падобна адбываецца на ідэалагічным узроўні. Нёман Ажэшкі гэта вялізная, няўступная рака, а адначасова спакойная, упэўненая сваёй сілы: у сваіх хвалях блакіт неба і цёмны бор адлюстроўваючы плыў ціхі, спакойны Нёман. Рака дае ежу, з’яўляецца аб’ектам кахання, але мае розныя сакрэты.

Ажэшка захапляецца не толькі натуральнай прыгажосцю ракі, але таксама яе сімвалічнай сілай. Можна нават магічнай.

Ніхто, хто з ёй сустрэўся, не мог супрацьпаставіцца магіі ракі. Нават канкрэтныя і паважныя аўтары перадавікоў, у кантакце з Нёманам і наднеманскім наваколлем, давалі волю паэтычнаму натхненню. У “Теаграфічным слоўніку Польскага каралеўства і іншых славянскіх краін” аўтарам

хвалі яго (Нёмана – рэд.) павароты нагадваюць змяю з паднятай галавой. Захапляюцца вадой, што плыве ў высокіх маляўнічых берагах, сярод зялёных лугоў і лясных рагоркаў, схілы якіх вячаюць амфі-тэатральна збудаваныя вёскі і мястэчкі; дзе-нідзе відаць сляды абаронных замакаў і магілы герояў Літвы.

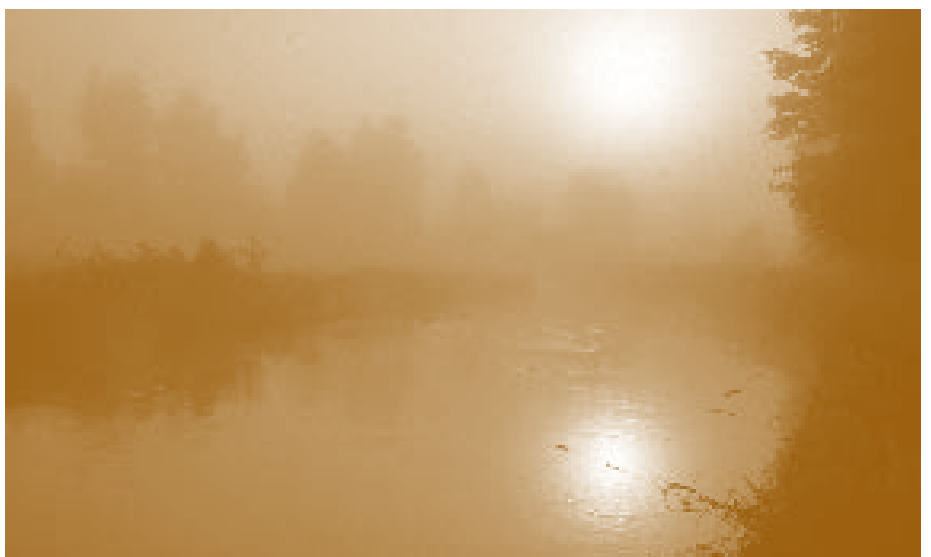
Усім, хто хоча выбрацца на экскурсію па Нёмане, смела можна рэкамендаваць апісанне экспедыцыі Зыгмунта Глогера «Далінамі Рэк». Гэты твор поўны паэзіі (у постаці шматлікіх цытатаў і поўных узбуджанасці заўваг падарожніка), а яшчэ ... кніга разбойная. Бо дзе цяпер шукаць суровыя прыгоды, якія пачынаюцца ад заканапачвання драўлянай лодкі пакуллем і смалой. Ужо пачатак экспедыцыі поўны уражанняў. Якой жа кепскай уяўляецца нам цяпер нашая лодка, якой мы павінны аддаць за хвіліну нашыя лёсы. Яна была 7 лакцёў у даўжыню або 14 футаў, а ў шырыню 3 фута. Кожны яе бок складаецца з адной тоўстай дошкі шырыняй 12 цалі. (...) Самае горшае тое, што лодка працякала таксама, як ра-

ней. (...) калі мы прынеслі нашыя рэчы ў лодку, прыйшоў Густаў і ўрэшце я, наша лодка так глыбока апусцілася, што толькі 4 цалі засталася паміж вадой і рабром лодкі. Аднак, я падумаў, што на гэтых хілых дошках мы павінны плыць па хуткім Нёмане 40 міль вадзяной дарогі (...) і яшчэ змяцціць усе неспадзяваныя здабычы, археалагічныя знаходкі, мінералы і што Бог дапаможа знайсці цікавага на гэтай дарозе. Хіба толькі сплыў на байдарках можа дапамагчы ўявіць, якое падарожжа меў Глогер.

Тым, хто хоча паспрабаваць, рэкамендую прачытаць дзённік такога падарожжа, які знаходзіцца на старонцы http://www.wuja.republika.pl/arttykul_6.html. Тэкст называецца «Рака Абодвух Народаў – Нёман». Можна яго скараціць да дэвіза Рака Народаў – рака супольнасці культур, паэзіі, фантазіі.

Рака, якая плыве праз тэрыторыю трох розных краін, але таксама праз абшары сумеснай духоўнай спадчыны палякаў, літоўцаў, беларусаў і расіян.

Ян Каваль

Гляжу на Дунай і бачу Нёман, бачу затуманены лагодным смуткам другі бераг Нёмана

Падляшскія духі і прывіды

Аб экзарцызмах выкананых чаргой стрэлаў з пісталета і муміях у падляшскай пірамідзе

У адным з папярэдніх артыкулаў я нагадаў аб супраскам духе прагнаным чаргой стрэлаў з пісталета. У лістах ад чытачоў было шмат просьбаў, каб расказаць цэлую гэтую гісторыю. Было вось так....

Крапіла і малітвы

Зараз пасля заканчэння II Сусветнай вайны ў адным з гтз. Дамоў ткачоў у Супраслі пачало страшыць. Спачатку стагнала ў каміне. Потым ляскала дзвярыма. Чутна было таксама нейкія крокі на гары. У сярэдзіне ночы разлягаўся насмешлівы смех і жудасныя праклёны – што цікавае – на рускай мове.

А калі жыхары ўваходзілі на гару, нікога там не бачылі. Тым часам таямнічыя гукі разлягаліся ўсё часцей і галасней. Жыхары дома зусім страцілі ахвоту да жыцця і не маглі спаць. Пайшлі тады яны да ксёндза.

Парафіяльны ксёндз спачатку не паверыў ім, але пасля доўгіх утаварванняў згадзіўся наведаць гэты дом. Прынёс ён з сабою святую воду і крапіла. Сказаў усім жыхарам сабрацца і ўслух маліцца. Затым акрапіў святою вадою ўсе закуткі і гэтую няшчасную гару. Прыказаў часта маліцца, перасцерагаць посты, жыць у згодзе, любоўі і пакоі. Гэтай жа ноччу ніякіх гукаў не было чуваць. Жыхары ўздыхнулі з палёгкай і ў першыню спакойна заснулі.

Падляшша гэта рэгіён поўны розных чараўнічых крыніц, месц сілы, магічных валуноў і лясных урочышчаў.

Блюзнерствы і рык маторнай пілы

Праз першыя дні людзі маліліся ўрачыста і перасцерагалі пастоў. Але чалавек гэта не анёл, жыхары гэтага дома пасварыліся з-за глупства. Мала таго, што пасварыліся то яшчэ пры гэтым ужывалі нецэнзурных слоў.

На эфекты не трэба было доўга чакаць. Гэтай жа ноччу з гары пачуўся насмешлівы смех і галасныя жудасныя праклёны. Гэта яшчэ нічога! Дух – жадаючы выразна кампенсаваць сабе некалькі дзён цішыні – уключыў у свой рэпэртуар гукі маторнай пілы!

Что ж было рабіць? Да ксёндза ісці ізноў нязручна. Ён жа наказаў, каб жыць у згодзе і любоўі, а тут тым часам наказу не датрымалі. Не хапала, што ў доме страшыць,

то яшчэ ксёндз у нядзелю з амбона звярне ўвагу і будзе сорамна перад усім мястэчкам. Што рабіць? І тады хтосьці прыйшоў двудумкі, што калі дух ужывае рускіх блюзнерстваў, можна нейкага рускага паклікаць, каб даведаўся чаго гэты дух так хвалюецца. Як пастанавілі, так зрабілі.

Праклёнамі праклялі праклятага

У гэтым часе ў Супраслі часова знаходзілася савецкая вайсковая адзінка. Папрасілі тады аднаго з салдатаў, каб наведаў дом у якім ёсць прывіды. Ён згадзіўся. Выслухаў падрабязна справаздачу жыхараў і абяцаў духа прагнаць. Як плату за паслугу ён запатрабаваў паўлітра самагонкі. Заплацілі яму наперад.

Салдат выпіў водку і чакаў выступленняў звышнатуральных сілаў. У хуткім часе з гары дайшоў смех і галасныя праклёны. Што там гаварылася сведкі ўжо не памятаюць. Але салдат вельмі абурыўся. Сарваўся ад стала і з пачырванелым тварам адказаў духу масай блюзнерстваў такіх непрыстойных, што кветкі вялі ў гаршчках. Пасля схопіў за пісталет і пачаў страляць у столь.

Тынк і пыл запоўнілі ўсё памажканне. Салдат вылаяў яшчэ раз, ляснуў дзвярыма і выйшоў. У доме запанавала цішыня. Праўдападобна больш ніколі не было чутна ніякага смеху і ніякіх блюзнерстваў. Дух адыйшоў назаўсёды.

Пірамідальная легенда ці чуд натуры?

Вядома, гісторыя аб духах і прывідах на Падляшшы хапае. У гэтым рэгіёне – як хіба ў ніякім другім – поўна розных чарадзейскіх крынічак, месцаў моцы, магічных скалаў і лясных урочышчаў. Гэта менавіта тут, да гэтай пары, у многіх мясцовасцях замаўляюць хваробы. Менавіта тут жывуць знахары і шаптухі. Мала таго! Маём нават уласную піраміду! Сапраўдную! А ў сярэдзіне яе муміі! Гэта грабніца сям'і von Fahrenheida. З ёю звязаны аповесці сапраўды страшэнныя. Грабніцу пабудавалі на пачатку XIX стагоддзя. Фундатарам быў - зачараваны культурай старажытнага Егіпта - барон - Friedrich von Fahrenheid.

Грубніцу пабудавалі далёка ад усякіх будынкаў. Як быццам у пункце перасячэння незвычайных лініяў моцы, ці зямельнага выпраменьвання. Праўдападобна

Дзесьці на Падляшшы - адно з лясных урочышчаў

адчуваюць яго геоманты і лазаходцы.

Ледзь аднак будаванне закончылі калі раптам памерла трохгадовая дачка ўласніка. Мясцовыя жыхары гаварылі, што гэта незвычайная грабніца дамагалася першай ахвяры. З гэтай пары гэтае месца пачалі абыходзіць далёка. Расказвалі таксама, што падчас аднаго з абедару выпадкова падалі атрутныя грыбы і ўся сям'я ў адзін дзень перавялася з палаца ў грабніцу. Цэлы былі такія атручаныя, што замест перавярнуцца ў прах надалей захоўвалі натуральны выгляд.

Гэта няпраўда. Род барона von Fahrenheida не вымер падчас аднаго абеду. Але сапраўды цэлы складаны ў піраміды замест раскладацца – падвергліся муміфікацыі

Падчас I Сусветнай вайны грабніца стала ахвярай грабежа. Салдаты адчынілі труны ў пошуку каштоўнасцяў. Цэлы даўніх уласнікаў маёмасцяў выкінулі з грабніцаў. У хуткім часе ў наваколлі выбухла зараза, якая рабіла спусташэнне сярод жывёлы. І нехта

распусціў сярод сялян чутку, што гэтыя даўно памерлыя мары, вандруюць цяпер па сёлах і высысаюць кроў са ўсяго, што жывое. На наступны дзень адсяклі ўсім трупам галавы і размясцілі чэрэпы ў нагах. Гэта праўдападобна найлепшы спосаб, каб нябожчык ня мог наведваць жывых. Падчас наступнай вайны, згінудзі таксама гэтыя галавы.

Войцех Коронкевіч

Больш на тэму піраміды прачытаць можна ў артыкуле Альдоны Кавалеўскай "Піраміда von Fahrenheidów у Рапе", замешчаным у выданні "Чацвёртае вымярэнне".

Можна таксама самаму пабачыць незвычайную пабудову. Знаходзіцца яна ў мясцовасці Рапа, паблізу Бань Мазурскіх, пад граніцай з Калінінградзкай вобласцю. Піраміда цяпер закрытая, але цікаўныя праз невялікае ваконца заглядваюць у сярэдзіну, каб пабачыць астаткі труп і муміфікаваныя мёртвыя целы даўніх уласнікаў маёмасці. Я падглядваць мёртвых не меў адвагі. А раптам адну з галоў адсяклі не вельмі дакладна?

Кухня Крэсаў

Міф або рэчаіснасць?

Кухня Крэсаў. Колькі аповяданняў, міфаў і легенд, афарбованых нотай настальгіі аб раі, а можа таксама страчанай моладасці.

У шматлікіх навуковых працах праблему Крэсаў разважаюць на некалькіх плоскасцях: гістарычнай, грамадзка-гаспадарчай, або як своеасаблівую сімвалічную прастору. Я думаю, што апошнія акрэсленне з'яўляецца найбольш цікавым падчас ацэнкі нашых адносін да крэсавых прысмакаў. Напэўна агромны ўплыў меў погляд, які стварыла культура і мастацтва. Асабліва той, з часоў падзелаў, створаны для падтрымкі сэрцаў. А і аповяданні бабуль і дзядуль зрабілі сваё, падсоўваючы нашай фантазіі вобразы, якіх цяпер няма.

Крэсы – сельскія, анельскія

Крэсы, так як і кухню, мы трактуем таксама як страчанае каханне. А яно застаецца ў глыбокіх закутках нашай душы. Паўстае свайго тыпу міф, ён кіруецца сваімі законамі, ператвараючы нашае індывідуальнае прыняцце. Вось так гэтыя пытанні прадстаўляе Збігнеў Опацкі ў зборы прац “У кухні і за сталом. Адлегласць і праніканне культур”.

У сімвалічным памеры міфалогію Крэсаў, як краіны якая плыве малаком і мёдам, краіны сельскай аркады, у якой шляхціц, а пазней памешчык – чытай: Паляк – жые ў дастатку, акружаны пашанай і каханнем сваіх падданных, а пазней суседзяў, ма-

лодшых братоў – літоўцаў і рускіх – фарміравала рамантычная літаратура. Міфалагізм геаграфічнай прасторы адбываўся разам з міфалагізмам сацыяльнай прасторы, польскіх памешчыкаў. Гэта яны прадстаўлялі ў сумеснай фантазіі ўвасабленне польскасці, яны былі апорай і носьбітам сумеснай памяці, і хаця іх гісторыя не з'яўляецца гісторыяй усяго народа, то ва ўмовах пануючай сацыяльна-народнай сістэмы яго гістарычная свядомасць была носьбітам народнай памяці.

Палітычныя здарэнні, у выніку якіх адбываліся змены ў грамадзка-нацыянальным становішчы памешчыкаў і ўсяго польскага грамадства, змяншэнне Крэсаў і пазней канчатковая іх страта, павялічвалі міфалагізацыю гэтага слоя, і адначасова страчанай прасторы. Абодва працэсы змешваліся, узаемна дапаўняліся. Асабліва выразна гэта адлюстроўвалася ў успамінах і мемуарах. Іх пісалі ў асноўным багатыя памешчыкі, як жанчыны так і мужчыны, часта з перакананнем,

што яны ніколі не будуць апублікаваны, паказваюць былы свет з большай або меншай доляй рэалізма, аднак амаль заўсёды з сентыментальнай ідэалістычнай слязой. Яны паказваюць традыцыйны мадэль жыцця крэсавых памешчыкаў, у якім культура стала, вельмі багатая, разбудаваная, была яго істотнай часткай. Ідэалізаваная працэдура, часта несвядомая, заключалася ў незаўважанні або ігнараванні сацыяльных канфліктаў, незаўважанні архаічнай формы жыцця, паказвала адначасова сельскасць, братэрства і дух салідарнасці паміж прадстаўнікамі аднолькавага складу, як і ў зносінах з “малодшым пакаленнем”.

Кухня прадымленая сажай сялянскай пячы

Каб вылучыць кожную нацыянальную кухню або рэгіянальную, трэба прыняць некалькі канстытуцыйных прыкмет. Першая гэта напэўна культурнае кола, у якім ствараюцца культурныя далікатэсы.

Само паняцце Крэсы змянялася ў патоку гісторыі. Пачынаючы ад зямель паўднёвай Украіны, а заканчваючы ў Вільні і Львове.

Не малую ролю адыгрывала тут таксама рэлігія. Наступны фактар які характарызуе паасобныя кухні гэта закрыты геаграфічны абшар, на якім паўстаюць рэцэптуры. А трэцяя ўмова гэта клімат, які спецыфікуе прадукты даступныя ў гэтай кухні.

Калі мы расцягнем гэтыя тры ўмовы на абшар ад Жмудзі да Дзюкіх Палёў, то цяжка будзе атрымаць сувязь. І калі ў абшары прагматыкі, мы б мелі яку-небудзь яснасць, аднак паўстае адно “але”. Акрамя гэтай, як вышэй апісана, ідэалізаванай - сёння можна назваць віртуальнай нацыянальна-крэсавай кухні – існуе таксама кухня моцна асаджаная ў рэчаіснасці. Кухня, згубленая ў даўніх шляхецкіх і мяшчанскіх сталовых. Кухня прадымленая сажай сялянскай пячы. Можа не такая выразная як нацыянальныя

кухні, але рэальная – трэба толькі ўважна прыгледзецца культуры паасобных народаў, якія яе будавалі. А часам яна вынікае з інтуіцыі і крэсавай душы.

Асалода паднябення

Аб тым, якое важнае месца ў старапольскім быце займала яда, сведчыць факт, што сваю кнігу “Старапольскія звычаі ў 17 і 18 ст.” Збігнеў Куховіч пачынае менавіта ад кухні. Нашыя прадзеда найвялікшае задавальненне размяшчалі ў пачуццёвай натуре. А што было больш даступным чым задавальненне ад стала?

Аднак не ўсім было дадзена карыстацца гэтай прыемнасцю ў волю. Яды для ўсіх не хапала. Багаты стол быў пацверджаннем багацтва і сацыяльнага становішча. Не якасць, але колькасць па-

казвала вартасць яды. Невялікая колькасць даступнага бялка была выклікана кліматычнымі ўмовамі асабліва ў Літве або Жмудзі. Таму правілам былі вялікія порцыі і частата спажывання ежы. Бяднейшыя маглі сабе дазволіць абжорства толькі ў час свят. Асабліва Вялікдзень быў шчаслівым выпадкам. Аднак былі і іншыя метады задавальнення апетыта. Ну можа прынамсі "віртуальна", бо літаратура плебеяў перапоўнена апісаннямі гор мяса, каўбас або сала. Вельмі цікавым з'яўляецца факт, што жанчыны западозраныя ў чараўніцтве, не вельмі ахвотна расказвалі аб здзелках з чортам, але маляўніча апісвалі мерапрыемствы, што адбываліся на Лысай Гары.

...бедных і багатых

Збігнеў Куховіч тагачасную кухню дзеліць на пяць катэгорый, паміж якімі існавала каласальная розніца. Ён гаворыць проста аб іншых кухнях. Ён вылучае:

- бедная кухня селянінаў без зямлі або гарадской беднаты,
- кухня пачатковая, сюды можна залічыць сярэдні клас, чэлядзь, бяднейшых жыхароў горада і дробную шляхту,
- сярэдняя кухня, якая дамінавала сярод багатага сялянства, слуг двара, сярэдне багатых жыхароў горада і бяднейшай шляхты.
- Панская кухня багатай шляхты, некаторых жыхароў вялікіх гарадоў, вышэйшага духавенства і асоб, якія выконвалі свабодныя прафесіі (напрыклад, доктар),
- памесная кухня – касцельнай і свецкай алігархіі і каралеўскіх двароў.

З цягам часу адбылося збядненне сялянства і можна вылучыць толькі адну кухню – сялянскую.

Кухня крэсаў брала прыклад з двух тыпаў кухні: кухні сярэдняй і панскай. Гэта было выклікана наступным. Кухня панская і памесная былі вельмі падатлівыя на італьянскі і французскі ўплыў, якія значна змянілі польскую кухню. Сярэдняя кухня ў асноўным ахоплівала малыя шляхецкія двары. Сярод шляхты панавалі мадэль сарматызму, які эфектыўна блакіраваў прыток у кухню французскай і італьянскай моды, што дазволіла захаваць даўнія рэцэпты і звычкі. Асноўная кухня была свайго тыпу трансмісійным рэменем,

які пераносіў кулінарныя мадэлі іншых культур у польскую кухню, а таксама скарбніцай, з якой чэрпалі ідэі літоўцы, расіяне, беларусы і ўкраінцы.

У канцы цыкла трэба ўрэшце вырашыць гіпотэзу якую мы прадставілі на пачатку артыкула: Ці Крэсавая кухня гэта выраб культуры, або праўдзівое кулінарнае захапленне палякаў, якое з цягам часу амаль знікла?

На гэтае пытанне кожны з нас павінен шукаць свой адказ. А знайсці яго можна ў даўніх дамашніх рэцэптах або ў апавяданнях у час свят, або ў сямейных смакавітых бяседах.

Я жадаю гэтага і Вам і Сабе.

Андрэй Федорук